

6369

ԱՅՆԹԱՊԻ
ՔՐԻՍՏՈՍԱՍԻՐԱՅ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

1896 — 1935

ՀԵՂԻՆԱԿ
ՍԵՂՐԱԿ Կ. ՄԱԹՈՍԵԱՆ

Հ. Ա. Լ. Է. Պ
ՏՊԱԳՐԹ, Ա. ՏԷՐ ՍԱՀԱԿԵԱՆ
1935

267.6

Մ 15

10 OCT 2009

ԱՅՆԹԱՊԻ
ՔՐԻՍՏՈՍԱՍԻՐԱՅ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

21.06.2013

6369

267.6

V-15

ԱՅՆԹԱՊԻ

ՔՐԻՍՏՈՍԱՍԻՐԱՑ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

(1896 — 1935)

ՀԵՂԻՆԱԿ

ՍԵՂԻՐԱԿ Կ. ՄԱԹՈՍԵԱՆ

«Աստուած Հոգի է, և իրեն երկրպագող-
ներուն ալ պէտք է որ հոգիով և ճշմարտու-
թիւնով երկրպագութիւն ընեն» (Յովհ. Դ. 24):

«Վասնզի թլիատութիւնը մենք ենք, որ
հոգիով զԱստուած կը պաշտենք, ու կը
պարծենանք Յիսուս Քրիստոսով, և մեր
խտահութիւնը մարմնի վրայ չէ» (Փիլ. Գ. 3):

ՀԱՆԷՊ

ՏՊԱԳՐԹ. Ա. ՏԷՐ ՍԱՀԱԿԵԱՆ

1935

65507-67

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

ՏՊԱԳՐԹ.
Ա. ՏԵՐ ՍԱՀԱԿԵԱՆ
RUE TLEL - ALEP

Այնրասի Քրիստոսասիրաց Ընկերութիւնը իր ետեւը ունի շուրջ քառասուն տարուայ կեանք մը: Դժբաղդաբար, այս ժամանակամիջոցին ան իրեն յատուկ մամուլ չունեցաւ եւ ասոր համար ալ չի կրցաւ ինքզինքը քնդհանուր հայութեան ծանօթացնել: Այսու ամենայնիւ Քրիստոսասիրաց Ընկերութիւնը, Կիլիկիոյ սրբին մէջ ունեցաւ այնպիսի նուիրեալ գումունեութիւն, երեսն քերաւ այնպիսի հոգեւոր կենսունակութիւն եւ ցոյց տուաւ անանկ բարձր ձգտումներ որոնք արժանի են մասնաւոր նկատողութեան ամեն հայուն եւ մասնաւոր Հայ Եկեղեցւոյ վերածնունդով հետաքրքրուող իւրաքանչիւր անհատին:

Քրիստոսասիրաց Ընկերութիւնը, ինչպէս անունէն ալ յայտնի է, զուս հոգեւոր եւ *Քրիստոսակեդրոն* շարժում մըն է, որուն յատկանշական գիծերը եղան՝ (ա) փոխուած կեանքեր, (բ) աւետարանչութիւն եւ (գ) եկեղեցական բարեկարգութեան պահանջ:

Իր այս հանգամանքներով, Քրիստոսասիրաց Հոգեւոր Եղբայրակցութիւնը, Հայ Առաք. Եկեղեցւոյ ժողովրդեան մէջ, անընդհատ փողահարը եղած է Աւետարանի հիմնական հռչակարարութիւններուն եւ կենդանի վկան՝ քրիստոնէական առողջ փորձառութեան:

Յուսով եմք որ այս գրեյկը պիտի ծառայէ նոյն նպատակի իրագործման՝ աւելի ընդարձակ շրջանակի մը մէջ:

ՍԵՂՈՒԱԿ Կ. ՄԱԹՈՍԵԱՆ

ՔՐԻՍՏՈՍԱՍԻՐԱՑԻ ԾՆՈՒՆԴԸ

1895—96 տարիները Թուրքիոյ հայութեան համար աղէտի և արցունքի տարիներ եղան: Բոլոր հայաշատ կեդրոններու մէջ հայերը անխնայ ջարդուեցան և կոզոպտուեցան: Ամէն տեղ արիւն հոսեցաւ:

Այնթապ, Կիլիկիոյ մէջ այդ հայաշատ կեդրոններէն մէկը, իր արեան տուրքը վճարեց 1895 Նոյ. 4ին: Այնթապի ջարդի ատեն, չուրջ չորս հարիւր հայեր ըսպաննուեցան, բաղմաթիւ տուններ կոզոպտուեցան և հրոյ ճարակ եղան: Իսկապէս սեւ օրեր էին այդ օրերը: Վիշառ ու թախիծ պատած էր սրտերը:

Աստուած սակայն, այդ մեծ աղէտէն բարիք հանեց, վիշառ ու արախութեան փոխեց և նիւթական աղքատութիւնը իր հոգեւոր հարստութիւնովը փոխարինեց: Աստուծոյ այս նախախնամական գործունէութեան արդիւնքը ըլլալով, Այնթապի մեծ ջարդին հետեւեցաւ հոգեւոր արթնութիւն* մը և անկէ Հայ Առաք. Ժողովրդեան մէջ ծնաւ ու կազմուեցաւ Այնթապի Քրիստոսասիրաց Ընկերութիւնը: Ահա թէ ինչպէս. —

Աղէտի այդ օրերուն, մասնաւոր կարգադրութեան մը համեմատ, Հայց. Առաքելական Եկեղեցւոյ բեմէն, ամէն կիրակի իրիկուն պաշտամունքի ատեն կանոն

* Այս հոգեւոր արթնութիւնը պէտք չէ շփոթել, տարիներ ետքը Այնթապի Բողոքական եկեղեցիներու մէջ տեսնուած արթնութեան հետ:

նաւոր քարոզութիւն կ'ըլլար: Հազարաւորներ կ'ուն-
կընդրէին այդ քարոզներուն և Աստուած միայն գիտէր
թէ ինչ պիտի ըլլար անոնց արդիւնքը:

«Միքէ իմ խօսքս կրակի պէս չե՞, կ'ըսէ Տէր, և
սպառաժը կոտորոյ մուրնի պէս չե՞»:

1896ի գարունն էր, և ահա վերակենդանացող
ընտրեալն հետ միասին Աստուած կեանքի կը կոչէր
մի քանի երիտասարդներ որոնք թէև անուս և պարզ
արհեստաւորներ էին, բայց Աստուծոյ ձեռքերուն մէջ
շատերուն դարձի գալուն միջոցներ պիտի ըլլային: Ա-
նոնցմէ մէկը իր դարձին պատմութիւնը հետեւեալ կեր-
պով կը պատմէ.—

«1896ի Մեծ Բարեկենդանն էր: Ըստ հայեցի սո-
վորութեան, մեր ազգականներէն ոմանք մեր տունը
ճաշի հրաւիրուած էին: Անոնց մէջ կը գտնուէր քրիս-
տոնեայ բարեպաշտ աղքատ և մը որ հօրս հետ կը խօ-
սակցէր ապաշխարութեան, փրկութեան և այլ հոգեւոր
նիւթերու վրայ: Նոյն պահուն ես տան մէջ անկիւն մը
նստած կ'ունկնդրէի այս խօսակցութեան: Իւրաքանչիւր
բառ ինծի համար նոր և անըմբռնելի կ'երեւար: Չէի
հասկնար թէ ի՞նչ կը նշանակէին ապաշխարել, փրկե-
լիլ, վերստին ծնանիլ ևլն:

«Երբ խօսակցութիւնը վերջացաւ, մեր պատուա-
կան հիւրը աչքը վերցնելով ահաւ թէ ես ինչպէս
լարուած ուշադրութեամբ կը հետեւէի իրենց խօսակ-
ցութեան: Շուտով ուշադրութիւնը գրաւուեցաւ և աջ
թեւէս բռնելով ըսաւ. «Տղա՛ս, թերեւս դուն մեր խօ-
սակցութենէն բան մը չի հասկցար, բայց ազօթէ՛ Աս-
տուծոյ որ Ան իր ճամբան քեզի ցուցնէ:»

Չեմ գիտեր ինչ կար այս պարզ նախադասու-

թեան բառերուն մէջ. այն վայրկեանին երբ այս խօս-
քերը ականջս հասան, սրտիս մէջ անմարելի կրակի
մը հրդեհումը զգացի: Այն անկէ ետքը ինքզինքս կոր-
սըւած մեղաւոր մը գտայ: Կ'ուզէի Աստուծոյ հաճելի
ըլլալ, բայց չէի գիտեր թէ ի՞նչ ընելու եմ: Կատար-
եալ սգիտութիւն Աստուծոյ ճամբուն մասին և անմա-
րելի իղձ՝ Աստուծոյ ճշմարիտ զաւակը ըլլալու, միան-
գամայն մեղսալից ընտրեալն տիրապետութիւնը իմ
մէջս, կեանքս բոլորովին անտանելի կը դարձնէին:
Այլեւս հին կեանքիս հաճոյքները ինծի գոհացում չէին
տար, բայց նոր կեանքի ուրախութիւնն ալ չունէի իմ
մէջս: Բոլոր հոգիովս կ'ատէի մեղքը, բայց ամէն ան-
գամ որ թոթափել կ'ուզէի անոր տիրապետութիւնը
իմ վրայէս, ինքզինքս կը գտնէի չղթայուած գերիի
մը վիճակին մէջ: Գիշիր ցերեկ կ'ազօթէի որ Աստու-
ած իր ճամբան ինծի ցուցնէր: Պղտիկութենէս դոյ
սորված ազօթքներուս կրկնութիւնը անդգալաբար զաղ-
րած էր. հիմա միայն մէկ ազօթք ունէի որ իմ ներ-
քին յուզումներէս կը բղխէր և իմ հոգեկան վիճակիս
խակական թարգմանն էր — Ով Տէր, Քու ճամբադ ին-
ծի սորվեցուր:

Մեծ Պահքի եօթ շաբաթները այսպէս անցան: Ա-
ւագ Շաբթուան եկեղեցի գիշերն էր, հազարաւոր մար-
դիկ մինչև դռները եկեղեցին լեցուցած էին, ես ալ ա-
ռաջին շաբաթու մէջ տեղ մը գրաւած, գիշերային
խորհրդաւոր ժամերգութեան կը հետեւէի լարուած ու-
շադրութեամբ: Վերջապէս մէկիկ մէկիկ մամերը մարե-
ցան, խաչելութեան աւետարանները իրարու ետեւէն
կարդացուեցան և ծերունի քահանայ մը ըստ սովորու-
թեան խաչելութեան պատմութիւնը կրկնեց և հազիւ

իր քարոզին կէսը հասած էր, ըսաւ, «Քրիստոս այս չարչարանքները մեր մեղքերուն համար կրեց»: Եօթը չարաժներ առաջ գիտ մահուան քունէն արթնցնող Աստուծոյ Հոգին, այս բառերով ինծի նոր յայտնութիւն մը եւս պարզեց: Աստուծոյ սիրոյն անձնակաւ մեկ յայտնութիւնն էր այդ: Հոգիիս խորերէն որոշ, չափ ու ընդունակ մը ինծի կ'ըսէր, «Ես քեզի համար չարչարուեցայ, քեզի՝ համար մեռայ, եւ քեզ կը սիրեմ»: Այդ վայրկեանէն սկսելով ունէ կերպով մը չէի կրնար բացատրել թէ ինչո՞ւ եւս այսքան առանձնաբար սիրած էի, փոխանակ գիտ սիրող եւ իր անձը ինծի համար տուող Յիսուս Փրկչիս սիրելու: Քրիստոսի անհուն սիրոյն հանդէպ անտարբեր եւ անզգայ գտնուած էի. այս մայր մեղքին մէջ, բոլոր ուրիշ մեղքերս կորսուեցան, պարզապէս ինքզինքս դաւաճան մը կ'զգայի:

«Երբ լուսնցաւ եւ ես եկեղեցիէն կ'ելլէի, խորապէս ցնցուած էի, այն աստիճան որ ալ դործելու անկարող վիճակ մը ունէի: Յիսուս Փրկչիս նորայայտ սէրը կտրած էր սիրտս, ճմլած էր հոգիս: Զէի կըրնար արցունքներս զսպել, միշտ կը կրկնուէր այն հարցումը իմ սրտիս մէջ, թէ ինչո՞ւ եւս աշխարհը սիրած եմ փոխանակ Յիսուս Քրիստոսի որ իմ փրկութեան համար իր պատուական արիւնը թափած էր Գողգոթայի խաչին վրայ: Այս խորհուրդը կը տառապէր գիտ, կը ճնշէր վրաս:

«Վերջապէս ձգեցի գործս, քաղաքէն դուրս քաղաք մը գացի, հոն խոր լուծեան եւ առանձնութեան մէջ, արցունքոտ աչքերով խոստովանեցայ Յիսուս Փրկչիս որ եթէ մինչեւ հիմա աշխարհը սիրած եմ,

պատճառը այն էր որ իր սէրը չէի զիտեր. հիմա որ իր սէրը ինծի յայտնուած է, այլեւ ուրիշ բան չեմ կըրնար սիրել, ինքը պիտի ըլլայ իմ սիրոյս միակ առարկան մինչեւ կեանքիս վերջին վայրկեանը:

«Իմ սիրելի Փրկչիս հետ առաջին դեմ դիմաց խօսակցութիւնս էր այս եւ առաջին ուխտս իմ եւ իր միջեւ:

«Կարող չեմ բացատրելու այն խաղաղութիւնը որ ողորդեց իմ հոգիս այդ պահուն: Իրապէս ինքզինքս Փրկչիս բազմակնքուած մէջ կ'զգայի: Զօրութիւն մը գիտ դրաւած էր. երբ տուն կը վերադառնայի, վստահութիւն մը ունէի սրտիս մէջ որ այլեւ ոչ մէկ ոյժ կարող չէր գիտ Փրկչիս ձեռքէն յափշտակելու եւ կամ Աստուծոյ անբացատրելի սէրէն գիտ բաժնեկու:»

Այս երկար մէջբերումը ըրինք, միայն գաղափար մը տալու համար թէ Այնթապի կոտորածին հետեւող '96 ի գարնան միջոցին, Աստուած ինչ հրաշքներ կը դործէր մի քանի աննշան, անծանօթ, ազքատ եւ արհեստաւոր երիտասարդներու կեանքին մէջ: Աստուծոյ այցելութեան մասնաւոր մէկ աստիճան էր այդ: Բոլորովին աշխարհիկ կեանքի տրուած երիտասարդներու խումբեր կ'ապաշխարէին եւ զարձի կուգային, ամէն մէկը ունենալով իր զարձին որոշ եւ սրտագրաւ պատմութիւնը: Այսպիսիներ ինքնաբերաբար զիրար զբաղեցնելով իրարու հետ հոգեւոր ժողովներ կը գումարէին: Հակառակ իրենց փախաբին անոնք չէին կրնար գաղտնի մնալ կամ հանրութեան ուշադրութեան վրայի: Մարդիկ նոյն իսկ փողոցներու մէջ գանոնք հետապնդելով անոնց ժողովներուն ներկայ ըլլալ կ'ուզէին:

Այս երիտասարդները Քրիստոսի Հոգիէն եւ Քրիստոսի

տոսի սեռէն գրաւուած էին, այն աստիճան որ չատ
չանցած անոնց հաւաքոյթները ճանչցուեցան իբրեւ
Քրիստոսասէրներու ժողովներ: Այսպէս կազմուեցաւ
Քրիստոսասիրաց Ընկերութիւնը: Աստուծոյ հոգիին
այցելութեան և հասառակ ժողովրդեան մէջ տեղի ու
նեցած հոգեւոր արթնութեան մը պատուին էր այդ:

ԱԻԵՏԱՐԱՆՁԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Քրիստոսասէրներու թիւը ամէն օր կը մեծնար
և անոնց ուրախութեան չափ ու սահման չկար: Միշտ
կ'ուզէին մէկտեղ գալ և իրենց նոր փորձառութիւն-
ները իրարու պատմել: Ընդհանրապէս շաբաթ գիշեր-
ները և Կիրակի օրերը երեկոյեան ժամերգութենէն
անմիջապէս հաջորդէ մէկտեղ կուգային, կ'աղօթէին, զի-
րար կը քաջալերէին և իրենց նոր կեանքին փորձա-
ռութիւններուն զիրար բաժնեկից կ'ընէին:

Անոնց հաւաքոյթները ուր որ տեղի կ'ունենար,
ժողովուրդը հոն կը խուժէր: Այդ հոգեւոր ժողովնե-
րուն ներկայ գտնուիլ, շատերու համար մեծ բաղդ
մըն էր:

Այս ժողովներու մէջ անապաշխար մարդոց ներ-
կայութիւնը անհրաժեշտ կը դարձնէր աւետարանչու-
թիւնը: Դարձի եկած արհեստաւոր երիտասարդներ,
որոնք անգամ մը Փրկչին սէրը ճաշակած ըլլալով, անձ-
նապէս և փորձառարար գիտէին Անոր փրկարար զօ-
րութիւնը, ուրքի կ'ելլէին և մեծ համարձակութեամբ
կը հրաւիրէին իրենց ազգակիցները որ ճշմարիտ հե-
տեւողները ըլլան նոյն Յիսուս Քրիստոսին:

Անոնց քարոզութեան նիւթը ո՛չ բարձր բարոյա-
կանութիւն էր և ոչ ալ բառին սովորական իմաստով
բարեպաշտութիւն կամ աստուածապաշտութիւն: Ա-
նոնք կը քարոզէին Կեցղանի Յիսուս Քրիստոսը որ կա-
րող եւ փրկելու ամենէն մեծ մեղաւորներն անգամ, եթե

միայն ապաշխարեին եւ հաւատնով նեւոեին Անոր սիրոյ բազուկներուն մէջ:

Շատ չանցած հասարակ տուններ և անոնց բակերը, Աստուծոյ խօսքին ծարաւի ժողովրդեան համար նեղ դալու սկսան: Կարգ մը բարեկամներու միջոցաւ սակայն, կարելի եղաւ քաղաքիս Աթենական վարժարանը վարձել, Կիրակի օրերը հոն գումարելու համար հոգեւոր ժողովները:

Կիրակի կէսօրէն անմիջապէս ետքը կանանց համար և երեկոյեան ժամերգութիւնէն անմիջապէս ետքը ընդհանուր ժողովրդեան համար հոս կանոնաւոր ժողովներ կը գումարուէին:

Կանանց յատուկ ժողովներու մէջ, չատերու կարգին երկու անուանակից օրիորդներ Արաքսի Ճէպէճեան* և Արաքսի Մաթոսեան, իրենց հոգեւունջ քարոզներով մեծապէս կը յուզէին խումն բաղմութիւն ներքը և չատերուն դարձի գալուն պատճառ կ'ըլլային: Երեկոյեան ժողովներու ատեն, երկսեռ բաղմութիւնը, ժամանակէն աստիճան կը դրաւէր վարժարանին ընդարձակ սրահը և նոյնիսկ կը լեցնէր բակը: Պատգամը արուելու ատեն անոնց ունկնդրելու ձեւէն յայտնի կ'երեւար թէ ո՛ր աստիճան կը վայելէին այդ պատգամը և իրենց սրտին պապակը կը յագեցնէին անոր յաւիտենական ճշմարտութիւններով:

Մարդիկ պաշտօնական հագուստներով ձեռնադրեալ կղերներու քարոզութեան վարժուած էին, բայց հասարակ ժողովրդեան ծոյցէն ելած, պաշտօնական ոչ

*Տե՛ս Կենսագրութիւնը «Մոռցուած Նահատակուհին» վերնագրով Ֆրէդնոյի «Փարոս» կրօնաթերթին 1930, Նոյեմբերի թիւին մէջ:

մէկ հանգամանքով, միմիայն ներքին հոգեւոր փորձառութեան մը զիտակցութիւնէն մղուած երիտասարդ և երիտասարդուհիներու քարոզութիւնը նորութիւն մըն էր: Կիրակի երեկոյեան ժողովներուն ներկայ եղողներուն թիւը, երեկոյեան ժամերգութեան ներկայ եղողներուն ասնուաղն տասնապատիկը կ'ըլլար: Երբեմն քարոզող երիտասարդներ Քրիստոսի սէրը ժողովրդեան բացատրելու ատեն չէին կրնար իրենց արյունքները զսպել և կիսկատար նախադատութիւններով միայն կրնային իրենց քարոզութիւնը չարունակել:

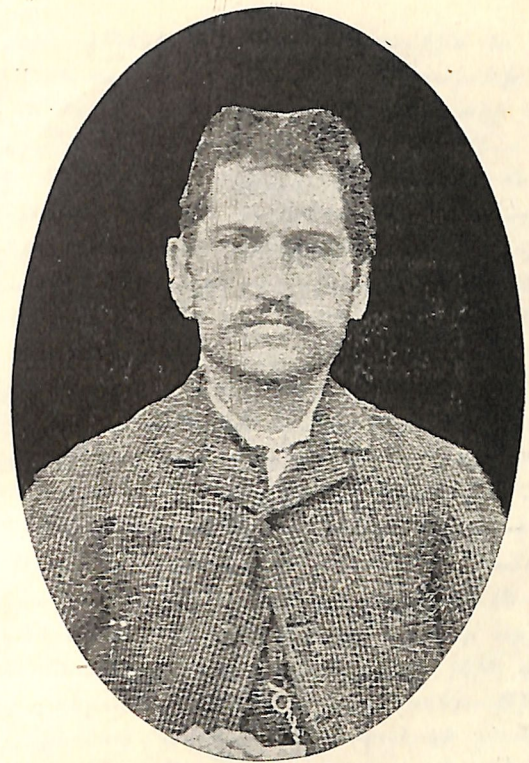
Յայտնի ամբարշտաներ, իրենց մեղսալից կեանքով համբաւ հանողներ, գինովներ և հայհոյողներ կ'ապաշխարէին և դարձի կուգային: Անոնց կարգէն էր Սարաֆ Եսթէր անուանով վատահամբաւ կին մը որ իրապէս Յիսուսի եկաւ և իր հոգիին ճշմարիտ Բարեկամը գտնելէն ետքը, հին բարեկամներուն կանակ դարձուց և մի քանի չարաթ ետքը անոնց մէկ գնդաւ կին զոհ գնաց: Այսպէս կը հաստատուէր որ Աստուծոյ խօսքը յեղաշրջող ոյժ մըն է, ազգերը և անհատները կրճող անբուժելի վէրքերուն միակ բախտանը:

Աղետական վարժարանի սրահներն ալ այլեւս նեղ կուգային և չարժուած Ազգ. մամիկներու ուշադրութեան առարկայ կ'ըլլար: Տակաւին զործը այսքան չմեծցած, քաղաքիս Առաջ. փոխանորդ Տէր Յարութիւն քհնյ. Տէր Միլքոնեանին հրաւէր արուած էր որդէսլի ժողովներուն հսկէր և իր ներկայութեամբ քաջալիւրէր հոգեւոր չարժուած: Այս հրաւէրը այն ատեն նորին արժանապատուութեան կողմէն մերժուած էր սա առարկութեամբ թէ չափազանց զբաղեալ է և ժամանակ չունի: Հիմա սակայն խելացիութիւն կը հա-

մարուէր եկեղեցիի բակին մէջ, Ազգ. Լսարան անուանով ծանօթ հին եկեղեցիի ընդարձակ սրահը տրամադրել այս ժողովներուն: Արդէն ժողովուրդն ալ ինքնաբերաբար, Ազգ. մարմիններուն քով դիմումներ կը կատարէր նոյն նպատակով:

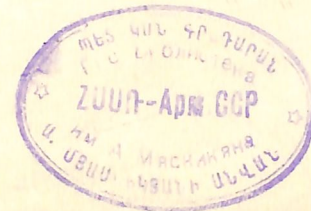
Շուտով ժողովները փոխադրուեցան եկեղեցւոյ բակը, Ազգային Լսարան: Ամէն կիրակի, երեկոյեան ժամերգութիւնէն ետքը, 1000—1200 երկսեռ բազմութիւն ընդարձակ սրահը կը լեցնէր եւ աշխարհական երիտասարդ քարոզիչներու բերնէն ժողովուրդը կը լսէր Յիսուս Քրիստոսի սիրոյն և զօրութեան փրկարար պատգամը: Յաճախ Ազգ. Լսարանի ընդարձակ սրահն ալ ալ նեղ կուգար ժողովրդեան և դուրսը մընացող հարիւրաւորներ կ'ստիպուէին դռներէն ու պատուհաններէն լսել կենաց խօսքը: Այս ժողովներուն մէջ, չարականներու հետ միասին կ'երգուէին ժողովրդեան հասկնալի լեզուով հոգևոր երգեր որոնք անսահման ազդեցութիւն կ'ունենային արթնցած սրտերու վրայ: Երբեմն նոյնիսկ ծանօթ ընտանիքներ, կը հրաւիրէին երգիչ խումբի անդամները որ չարթուան մէջ իրենց տունները այցելեն և նոյն սրտազրաւ երգերը կրկնեն իրենց:

Ամէն կիրակի, եկեղեցւոյ բակը, Ազգ. Լսարանի մէջ տեղի ունեցող ժողովը կեդրոնական հանգանակ մըն էր: Նոյն օրը իրիկուան ճաշէն ետքը, թաղերու մէջ կ'սկսէին թաղային ժողովներ որոնց թիւը երբեմն մինչև 15—20 ի կը հասնէր: Այս ժողովներու մէջ Աւետարան կը կարդացուէր, հոգևոր կեանքի շուրջ բացատրութիւններ կը արուէին եւ հարց ու պատասխաններ տեղի կ'ունենային: Ժողովրդեան

ՊՐ. ՓԻԼԻՊՈՍ ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ († 1917)

Մեկը՝ Այնթապի Հոգևոր Շարժումին ամենէն ազդեցիկ առաջնորդներէն, Յիսուս Քրիստոսի անվերջ մեկ զինուոր, որ մեծ համարձակութեամբ եւ անդուշ ջանքերով քաղցեց Աւետարանը, յօրինեց հոգևոր երգեր եւ իր բարձր ուսումը ի սպաս դրաւ Աստուծոյ Թագաւորութեան յառաջացման համար:

հասկնալի լեզուով հոգեւոր երգեր կ'երգուէին եւ ազօթքներ կը մատուցուէին: Թէ՛ Ազգ, Լսարանի եւ Թէ՛ Թաղային ժողովներու մէջ արուած, կիրակի օրուան Սբ. գրական պատգամները, չարթուան միւս օրերուն մէջ հաղարաւոր մարդոց խօսակցութեան եւ խորհրդածութեան նիւթ կը մատակարարէին: Այսպէս կ'ըլլար արհեստաւորներու խանութներուն մէջ, այսպէս նաեւ ընտանեկան յարկերու խաղաղ շրջանակներուն մէջ: Այնթապի մէջ նոր մթնոլորտ մը ստեղծուած էր:

Անցողակի ըսենք նաեւ որ նոր շարժումը ժողովրդեան մէջ անյագ տենչ մը ստեղծած էր Սբ. Գիրքը կարգալու եւ ուղղակի աղբիւրէն հոգեւոր իրականութիւններու մասին տեղեկութիւն ստանալու համար: Այս առթիւ ծախուող Աւետարան եւ Աստուծաշունչերու թիւը հազարներու կը հասնէր եւ յաճախ քաղաքիս գրավաճառը չէր կրնար իր ապսպրանքները հասցնել եղած պահանջին: Անոնք որ հոգեւոր արթնութիւն կուենային, բայց կարգալ գրել չէին գիտեր, այդպիսիներուն օգնելու համար, ընկերութիւնը կ'որոշէր յատուկ դասատուներ, որպէսզի անոնք կարգալ գրել սորվելով Սբ. Գրքի հետ ուղղակի չփում ունենան:

Այնթապի մէջ Աստուած «Կենդանի ջուրերու աղբիւր» մը ստեղծած էր, որուն զուլալ ջուրերը կը վաղէին մինչեւ Կիլիկիոյ վերջին սահմանները եւ աւելի անդին: Օրհնաբեր գետը ուրկէ որ անցնէր, հոն խոպան գաշտերը պաղատու պարտէզներու կը վերածուէին, կրօնքի եւ եկեղեցիի շուրջ նոր հետաքրքրութիւն մը կ'արթննար, անձնական կրօնքի արթնու-

79-70559

Թիւն մը տեղի կ'ունենար: Երիտասարդ աւետարանիչներ՝ յաճախ ծախքը իրենց քսակէն ընելով և քիչ անգամ միայն ճամբու ծախքին համար օգնութիւն ստանալով, Այնթապէն դուրս աւետարանելու կ'երթային:

Այս կերպով անգամներով աւետարանիչներ գացին Քիլիս, Անտիոք, Պիթիաս և չրջակայքը, Քէսաս և չրջակայքը, Ճիպին, Ուրֆա և Ատրեաման, Մարաշ, Ֆընարճագ, Հասան պէյ, Սև Լիս, Զէյթուն և չրջակայքը: Ամէն տեղ այս աշխարհական աւետարանիչներ սիրով կ'ընդունուէին և խուռներամ բազմութիւններ, եկեղեցիներու բեմերէն, անոնց կ'ունկնդրէին: Քրիստոսաւեր կամաւոր քարոզիչներն ալ, հակառակ Սուլթան Համիտի գաղտնի լրտեսներուն ստեղծած ահազին դժուարութեանց, նոյնիսկ մահը աչք առնելով գիւղէ գիւղ և քաղաքէ քաղաք կը քարոզէին աւետարանը:

Թէ ինչպիսի նուիրումով անոնք իրենց ազգակիցներուն մէջ աւետարանչութեան գործը յառաջ կը տանէին, հետեւեալ մի քանի միջադէպեր ցոյց կուտան:

1900ին ամառը, երեք աւետարանիչներ Սև Լիւրան Հայ գիւղերը կ'երթան: Անոնք կը տեղաւորուին Կէօք Չայըր, Լափաշ և Հասան Պէյ: Այն որ Կէօք Չայըր կը հաստատուի, քիչ տանէն կը տեսնէ որ ժողովուրդը Աւետարանի ամենատարրական ծանօթութիւններուն անգամ անտեղեակ ըլլալով, հոգեւոր խաւարի եւ նախապաշարումներու մէջ կ'ապրի: Իսկոյն սաղին անդին ցրուած տուները կանոնաւոր կերպով այցելելու կ'սկսի, ո՛ր տունը որ մտնէ, միշտ Աւետարանէն կարդալով հասկնալի լեզուով մը անոնց

ՊՐ. ՄԻՀՐԱՆ ՀԱՆԱՅԵԱՆ († 1920)

Տե՛ր Յիսուս անոր սիրքը գրաւեց Քրիստոսասիրացի հոգեւոր ժողովներուն մէջ, ան իր յայտուն դեմքով եւ առասպելներեամբ, հեմարիս հետեւողը եղաւ Բարի Սամարացիին: Այնքապէն մինչեւ Եդեսիա, հազարաւոր ազգայիններ անոր բերնէն լսեցին Աւետարանի պատգամը:

կը բացատրէ Աստուծոյ անհուն սէրը որ Յիսուս Քրիստոսով յայտնուած է, կը պատմէ անոնց թէ ինչպէս Յիսուս կորսուած մեղաւորները վնասուելու և փրկելու համար աշխարհ եկած է, թէ ինչպէս խաչեալ եւ յարուցեալ Յիսուս, այսօր ալ Տէր եւ Փրկիչ է բոլոր անոնց որոնք ձգտարիա հաւատքով իրեն կուգան:

Օր մը այսպէս, գիւղին մօտակայ ամառանոցը, անտառներու մէջ ցրուած վրաններուն այցելելու ատեն, յանկարծ կը հիւանդանայ, բոլորովին ուժաթափ լին ճակի մէջ կը գտնուի և քաղելու անկարող ըլլալով իր եղած տեղը կը մնայ: Այն պահուն լիբան առանձնու թեանը մէջ, կը յիշէ սիրած այն երգը որ քաղաք գլուսուած ատենը սովորութիւն ունէր երգելու,

Սիրեմ Բեգ Յիսուս քե՛ ապրիմ քե՛ մեռնիմ,

Քանի որ հետս ես, Բեգ գովել կը պարսիմ,
անմիջապէս իր բոլոր ուժը կը ժողովէ, մեռնելէն առաջ գոցէ մի քանի հոգիներու եւս Քրիստոսը աւետարանելու համար զէպի մօտակայ վրանը, լեռն ի վեր մագրուցելու կ'սկսի:

Դարձեալ տարրեր ատեն մը, երկու աւետարանիչներ Քէսապ կը գտնուին: Մի քանի չաբաթ վերջը հոն ժանտախտ կ'սկսի: Երբ շատեր գիւղէն հեռանալով, չրջակայ ապահով վայրեր կ'ապաստանին, այս աւետարանիչները կը զգան թէ իրենց ծառայելու և գործելու բուն ժամանակը նոր եկած է. մահուան վտանգը արհամարհելով, չաբաթներով հոն կը մնան, հաւատարիմ իրենց տիրաւանդ գործին:

Ուրիշ բարձր մտային զարգացումով օժտուած եղբայր մը, Սբ. Յարութեան տօնին առթիւ, իր աւետարանիչ Քիլիս կ'երթայ և հաւատացեալ եղբոր մը

տունը իջեւան կ'ընէ: Հետեւեալ օրը, ոստիկան զինուոր մը զինք տունէն առնելով տեղակալին առջեւը կը տանի: Տեղակալը կը հարցնէ իրեն թէ ինչո՞ւ Այնթապէն Քիլիս եկած է: Աւետարանիչը կը պատասխանէ թէ ինք իբրեւ ճշմարիտ հետեւողը Յիսուս Քրիստոսի, պարտականութիւն ունի Անոր փրկարար Աւետարանը իր ազգակիցներուն քարոզելու: Երբ տեղակալը աւելի բացատրութիւններ կը պահանջէ, ան իսկոյն իր գրպանէն Նոր Կտակարան մը հանելով կ'սկսի տարբեր տեղերէն կարդալու և լուսաբանութիւններ տալու: Տեղակալը կատարեալ յարգանքով և ակնածանքով լսելէն ետքը, կը համոզուի որ ան «լեւասակար մարդ» չէ ինչպէս իր ազգակիցներէն ոմանք այգպէս մատնած էին զինքը: Եւ ապա ազատ արձակելով կը զգուշացնէ միայն որ հրապարակային ժողովներ չի սարքէ:

Բարձր կրթութիւնով օժտուած քոյր մը նորէն, աւետարանչական գործով, Զէյթունի շուրջը, Ալապաշ գիւղերը այցելելու ատեն ճամբան աւազակներուն կը հանդիպի: Երբ անոնք իրենց զէնքերը ձեռքերնին, իր և իրեն հետ եղողներուն վրայ կը յարձակին, ինք կատարեալ պաղարիւնութեամբ բազկատարած, անոնց համար աղօթքի կը կենայ: Այս անակնկալ տեսարանին առջեւ, աւազակները զինաթափ և ուժաթափ կ'ըլլան և կը թողուն զանոնք որ իրենց ճամբան շարունակեն:

Ուրիշ երկու եղբայրներ, նորէն աւետարանչութեան համար Հալէպ կ'երթան, հաւատարիմ կերպով իրենց առիթները գործածելէն ետքը, Այնթապ վերադառնալու ատեն, արկածի մը հետեւանքը ըլլալով, անոնցմէ մէկը իր կառքէն վար կ'իյնայ, կառքին ա-

նիւններուն տակ կը ձգմուի, արիւնլուայ վիճակի մէջ անոր վերջին խօսքը կ'ըլլայ, «ես Յիսուսի կ'երթամ»: Եւ մի քանի վայրկեան ետքը ան արդէն իր սիրած և աւետարանած Փրկչին գիրկը կը գտնուէր:

Այնթապի մէջ և Կիլիկիոյ տարբեր կողմերը, աւետարանչական գործը յառաջ կ'երթար առանց կազմակերպական ջանքերու: Երբեմն նոյն իսկ վերջէն կը լսուէր որ այսինչ եղբայրը Քէսապ կամ այլուր գացած է, իր ետեւը թողելով կարճ խնդրանք մը միայն աղօթքի համար:

Աւետարանչական ճամբորդութիւններէն վերադարձող եղբայրներ և քոյրեր իրենց գործունէութեան համար պաշտօնական տեղեկագիրներ չէին ներկայացնէր, մի միայն ժողովներուն մէջ կը պատմէին թէ ինչպէս Տէր Յիսուս, իր խոստումին համեմատ միշտ իրենց հետը եղած, առաջնորդած ու հովանաւորած էր զիրենք: Տրուած տեղեկութիւնները ուրախութեամբ կը լեցնէին ունկնդիրները: Այն բոլոր տեղերը ուր Աստուծոյ Թաւառութեան հունտերը ցանուած էին, աղօթքով Աստուծոյ առջեւ կը բերուէին և շատ անգամ դարձի եկողները նամակներով կը քաջալերուէին:

Թող չի կարծուի սակայն, որ Քրիստոսասէրներու աւետարանչութեան գաշտը միայն Հայ ժողովուրդն էր: Անոնք Մահմետականներուն և Հրեաներուն ալ քարոզելու փորձեր ըրին:

Այս ուղղութեամբ յիշենք միայն մի քանի դէպքեր:

Քաղաքիս մէջ '95 ի կոտորածին յիշատակները տակաւին միտքերու մէջ թարմ էին: Տակաւին փո-

ղոցներուն մէջ տեղ տեղ հայ արիւնին կարմիր հետքերը կը նշմարուէին, և ահա 50ը անցած մահմետական մը հայ թաղերու մէջ մուրալու ատեն կը հանդիպի երիտասարդի մը և անկէ ողորմութիւն կը խնդրէ: Հայ երիտասարդը իսկոյն մէկ կողմ կը քաշէ մահմետական մուրացկանը, Յիսուս Քրիստոսի սէրը կը պատմէ անոր, սէրը որ ապաշխարող մեղաւորները կը փրկէր և իր թշնամիներուն համար կ'աղօթէր: Ապա իր դրամապանակը հանելով, իր բոլոր ունեցածը թուրք մուրացկանին ձեռքը կը պարպէ ըսելով, «Յիսուս Քրիստոսի անուանով առ այս դրամը, թէև թուրք մըն ես և ես իբրև Հայ ատելու էի քեզ, բայց Յիսուս ինձի սորվեցուց որ թուրքերն ալ սիրեմ:» Այս Հայ երիտասարդը նորակազմ Քրիստոսասիրաց ընկերութեան անդամներէն մէկն էր:

Ուրիշ միջադէպ մը.—

Յոսի կոտորածի ատեն, տասը հազար Հայերը Եդեսիոյ Հայ եկեղեցիին մէջ բանտարկելով, ողջ ողջ այրող Եդեսիոյ կառավարիչը Այնթապ կը գտնուէր: Ասդին անդին աւերեալ Զիյաթքները նորոգել կուտար, թերևս այս կերպով իր խիղճը հանգարտեցնելու համար: Անանկ կը պատահի որ արիւնարբու կառավարիչը, քաղաքին ծայրը մահմետական թաղի մը մէջ, ծառերու շուքին տակ աթոռի մը վրայ նստած, իսլամ մոլլայի մը հետ խօսելու ատեն, անոր քովէն կ'անցնի Հայ երիտասարդ մը որ քաղաքէն դուրս աղօթելու կ'երթար: Ներքին ծայն մը կ'ստիպէ Հայը որ անոնց աւետարանէ Քրիստոսը: Հազիւ քանի մը քայլեր կը նետէ և ահա պայքարը խիստ կը սաստկանայ իր սըրտին մէջ, կը տեսնէ թէ իր Փրկչին անհաւատարիմ

ըլլալու վտանգին մէջ կը գտնուի: Անմիջապէս ետ կը դառնայ և երկու ականաւոր թուրքերուն մօտենալով կը յայտնէ անոնց որ Աստուծոյ ձայնին հնազանդելով կը խօսի իր խօսքերը: Պարզ բառերով կը վկայէ թէ Յիսուս կորսուած մեղաւորները փնտռելու եւ փրկելու համար աշխարհ եկած է և ինք Անոր փրկարար գորութեան և սիրոյն անձնապէս վկան է: Փաշան և մոլլան պահ մը անակնկալ դէպքի մը առջեւ գտնուելով մօտիկ կ'ընեն, ապա կը կարծեն թէ ան խելագարած է, իսկ մեր աւետարանիչը իր պատգամը հաղորդած և իր պարտականութիւնը կատարած ըլլալով կը շարունակէ իր ճամբան: Այս երիտասարդն ալ Քրիստոսասէրներէն մէկն էր:

Ուրիշ միջադէպ մը.—

Քաղաքիս կառավարչատան մօտերը կը գտնուէր հայ վաճառականի մը սենեակը: Բոլոր գործառնութեանց մէջ ան իր ուղղամտութեամբ և ազնիւ բնաւորութեամբ ոչ միայն հայերուն, այլև կառավարութեան թուրք պաշտօնեաներուն ուշադրութիւնը գրաւած էր: Վերջինները շատ անգամ հանգչելու համար իր սենեակը կուգային, որով ան պատեհութիւն կ'ունենար անոնց հետ կրօնական խնդիրներու շուրջ խօսակցելու: Սենեակին մէջ, պատերուն վրայ թրքերէն մեծ տառերով Քրիստոսի խօսքերը գրուած էին, այնպէս որ սենեակ մտնող թուրքեր, առետարական կամ պաշտօնեայ, կամայ ակամայ կը կարդային այդ համարները:

Օր մը ան առիթը կ'ունենայ, իր սենեակին առջեւ անցնող թուրք գաղութական աշակերտի մը, մէկ օրինակ Նոր կտակարան նուիրելու: Երբ աղուն միւս

դասընկերները զպրոցին մէջ կը տեսնեն նոր Գիրքը, կը հետաքրքրուին անով և կ'ուզեն իրենք ալ ունենալ մէյ մէկ օրինակ: Շատերը կը զիմեն միեւնոյն աղբիւրին և ամէն զիմողը կ'ստանայ մէկ օրինակ նոր կը տակարան: Շատ չանցած զպրոցին մէջ տարօրինակ երեւոյթ մը կը պարզուի. ուսուցիչներ զարմանքով կը տեսնեն որ իրենց աշակերտներէն չափեր Իճնիլի Շեքիմ կը կարգան: Եղբուրները հասկցուելով անմիջապէս կառավարութեան լուր կը արուի: Մի քանի օր ետքը, ոստիկան մը ներկայանալով մեր բարեկամին, խնդրին շուրջ բացատրութիւններ կը պահանջէ: Այդ առթիւ ան ցոյց կուտայ նոր կտակարաններու առաջին էջին վրայ տպագրուած, կրթական նախարարին արտօնութեան հրամանագիրը — Մեարիմ ի ումու-միյէ ցեզաքէի ճեղիլեսիմ . . . ցուեթու բուխսար-նամեսիյէ քապ ու ցեթ քիլմիս քի: Եւ կ'սկսի գովել Գիրքը, պարունակութեան մասին տեղեկութիւններ կը հաղորդէ, կը համոզէ ոստիկանը որ մէկ օրինակ ալ ինքը առնէ:

Երբ մեծ պատերազմը կ'սկսի և Թուրքիա եւս զօրաշարժ կը հրատարակէ, բանակի սպասարկութեան համար Այնթապի մէջ կը հիմնուի հիւսուածեղէնի մեծ աշխատանոց մը, ուր բազմաթիւ Հայեր իբր զինուոր գործելու կ'սկսին: Վաճառական եղբայրը այս աշխատանոցին մէջ քարտուղարութեան պաշտօն մը ձեռք կը ձգէ և շատ չանցած սենեակը աւետարանչութեան կեդրոն մը կը դառնայ: Բազմաթիւ Թուրք գործաւորներու հետ անձնական բարեկամութիւններ կը հաստատէ, անոնց մէջ հարիւրաւոր օրինակներով նոր կը տակարան կը տարածէ: Շատերու հետ միասին Սր.

Գիրք կը կարգայ և անոնց կը բացատրէ Քրիստոսի խօսքերը: Մինչեւ անգամ կը գտնուին Թուրք գործաւորներ որոնց հետ միասին կ'աղօթէ և անոնց ընտանիքներուն մէջ Աւետարան կարդալու սովորութիւնը կ'սկսի:

Վերջապէս գործերը անանկ ընթացք մը կ'առնեն որ ան կը ձգէ աշխատանոցը և կը մօտէ գործօն բանակի մէջ: Այս անգամ իբրեւ Պեօլիւք Էմիլի, այնքան հաւատարմութեամբ կը կատարէ իր պարտականութիւնները և իբրեւ քրիստոնեայ այնպիսի աղքեցութիւն մը կը ձգէ իր շուրջիններուն վրայ որ չուտով իր վաշտին մէջ ամէնուն ծանօթ և սիրուած դէմք մը կ'ըլլայ: Միանգամայն իր զինուորակիցներուն հետ անձնական խօսակցութիւններով և մանաւանդ անոնց միշտ Աւետարան կարդալով կը յարատեւէ աւետարանչութեան գործին մէջ:

Օրին մէկը, իր վաշտը կը պատրաստուի Եղեալայ կողմերը երթալու: Հակառակ բարեկամներու թախանձանքներուն որ իր պէտքը տալով քաղաք մնայ, ինք կը մերժէ, արարկելով թէ այդ կերպով կը գրկուի իր Թուրք ընկերներուն քարոզելու պատահութեանէն: Ան բանակին կ'ընկերանայ մինչեւ Եղեալայ չրջանակը, միշտ ամէն առիթ գործածելով իր զինուորակիցները Քրիստոսի շահելու համար: Վերջապէս Պոլսէն եկած հրամանի մը վրայ, բանակին մէջ գտնուող հայ զինուորները կը զատեն որ հրացանազարկ ընեն: Ան վերջին անգամ Աւետարան ի ձեռին իր սպաննիչներուն քարոզելու առին, գնդակը կը հանդիպի իր կուրծքին և շնչապառ գետին կը փռուի: Այս պատուական եղբայրն ալ Քրիստոսապրացի մէկ անդամն էր:

Պալով Հրեաներուն, անոնց մէջ Քրիստոսասիրացի աւետարանչական գործը բաւական յառաջ գնաց: Շատ անդամներ, մանաւանդ Շաբաթ օրերը Աստուծոյ հոգիէն զրդուած եղբայրներ, Հրէից Սինաղոյը կ'երթային: Պաշտամունքէն ետքը Քրիստոսի մասին վիճաբանութիւններ կ'ըլլային և առանեակներով հրեաներ այս վիճաբանութիւններուն ներկայ կը գտնուէին: Աւելի հետաքրքուողներու հետ պիչերային այցելութիւններ կը փոխանակուէին և այս առթիւ Հրեայ կիներն ալ Աւետարանի պատգամը կը լսէին: Ընտանեկան ազատ միջնորդի մէջ հարց ու պատասխաններ և Սբ. գրական ուսումնասիրութիւններ տեղի կ'ունենային: Քանիներ Նոր Կտակարանը անձնատէս կ'ուսումնասիրէին տեսնելու համար թէ իրօք նազովրեցի Յիսուս խօստացեալ Մեսիան է: Այս առիթըրը զրոյը երբեք չի կրնար մոռնալ ձմռան այդ ցուրտ գիշերը երբ քաղաքիս Խախամը և Սինաղոյի ուսուցիչը իր տունը այցելելով մինչեւ ուշ տառն Աւետարանի պատգամը լսեցին և հետաքրքրական հարցումներով ժամանակ անցուցին:

Այսպէս, Քրիստոսասիրաց Ընկերութիւնը, իբրեւ հոգեւոր եղբայրակցութիւն, իր կազմութեան առաջին օրէն սկսեալ, աւետարանչական շարժում մը եղաւ: Անոր անդամները ամէն նեղութիւն ու վտանգ յանձն առնելով Յիսուս Քրիստոսի պարզ ու փրկարար Աւետարանը քարոզեցին իրենց ազգակիցներուն մէջ և անոնցմէ զուրս թուրքերու և հրեաներու մէջ: Հինգերորդ դարը բացասութիւն համարելով, կը տարակուսիմ թէ արդեօք ամբողջ մեր եկեղեցական պատմութեան մէջ ունեցած ենք ուրիշ ոեւէ չրջան մը երբ

Հայ Առաքելական ժողովրդեան ծոցին մէջ այսքա՛ն ինքնարուխ, այսքա՛ն նուիրեալ, և այսքա՛ն գիտակից հաւատքով աւետարանչական շարժում մը տեղի ունեցած է:

Ի՞նչ էր այս օրհնեալ շարժումին գաղտնիքը: Ո՞րն էր այն զսպանակը որ շարժման մէջ կը դնէր այնքան այրեր և կիներ, ծերեր և երիտասարդներ, մոռնալու իրենց անձերը, իբրեւ կենդանի պատարագներ նուիրուելու առ Աստուած և ի գին ամէն զոհողութեան հոգակելու Յիսուս անունը որ վեր է ամէն անունէն: Այդ գաղտնիքը Յիսուս Քրիստոսով Աստուծոյ չնորհուած հոգեւոր նոր փորձառութիւնն էր, այդ զսպանակը Յիսուս Քրիստոսի սէրն էր: Փորձառութիւն մը որ իւրենց կը բերէր մեղաց թողութեան և Աստուծոյ հետ հաշտութեան գիտակցութիւնը. սէ՛ր մը որ իրենց մէջ կը ծնէր Քրիստոսասիրութեան փոխադարձ ոգին և կ'ստիպէր զիրենք, զործակիցները ըլլալու իրենց Փրկչին որ ցեղին փրկութեանը համար հաճոյ եղած էր ծառայի կերպարանք առնելու և մինչև անգամ խաչին անարդ մահը ճաշակելու:

ԿՐԹԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄ

Այնթապի Հայ Առաքելական Ժողովրդեան մէջ ստեղծուած հոգեւոր շարժումին ընկերացաւ նաեւ կըրթական շարժումը: Երիտասարդ և երիտասարդուհիներու հոյլ մը որոնք Աստուծոյ շնորհիւ առաջին դարձի եկողներ եղած էին, աւելի ընդարձակ ասպարէզի մը մէջ օգտակար ըլլալու առաջադրութեամբ զպրօց յաճախելու սկսան: Այս երիտասարդները տեսան որ Հայ կղերը անսահման ազդեցութիւն ունի հայ ժողովրդեան վրայ, ուստի որոշեցին բարձրագոյն ուսում մով պատրաստուիլ այդ բարձր պաշտօնին համար և իրեն և կեղեցականներ, ուղղակի եկեղեցոյ բեմէն քարոզել ժողովրդեան:

Այս առաջադրութեամբ, շուրջ տասնեակ մը և բրիտասարդներ իրենց արհեստները ձգելով ազգային զպրօցներ մտան:

Իրենց նախնական ծրագիրն էր Երուսաղէմի Ժառանգաւորաց Վարժարանը մտնել. բայց Երուսաղէմի վանքին ներքին միջնորդութիւն մասին անոնց քաղած աննպաստ տեղեկութիւններ, փոփոխութեան ենթարկեցին իրենց նախնական ծրագիրը և փոխանակ Երուսաղէմ երթալու, տեղւոյս ազգային զպրօցներուն յաճախելու սկսան: Մի քանի բացառութեամբ, առաջին ամէնքն ալ տոկալով ամէն տեսակ զգուարութեանց, կրցան նոյնիսկ գոլէճ և համալսարաններէն վկայականներ ստանալ, թէեւ անոնցմէ և ոչ մէկը կրցաւ առաջադրուած նպատակին հասնիլ: Անոնք

ՊՐ. ԳՐԻԳՈՐ ՄԱՍԷՐԷՃԵԱՆ († 1912)

Բարձր տեսչերով եւ քանկագին ձիրքերով օժտուած երիտասարդ մը, որ Աւետարանի պատգամը տուաւ հազարաւորներուն, Այնթապ եւ Կիլիկիոյ զանազան վայրերուն մէջ:

ուսեալ եկեղեցականներ ըլլալու նպատակով զպրոց մտած էին, քիչ ետքը իրենք զիրենք վարդապետական դժուարութիւններու առջեւ գտնելով, փոխեցին իրենց միտքը եւ սակայն շարունակելով ուսումը, ջանացին իբրեւ աշխարհական հոգեւոր գործիչներ յառաջ տանիլ իրենց նպատակը:

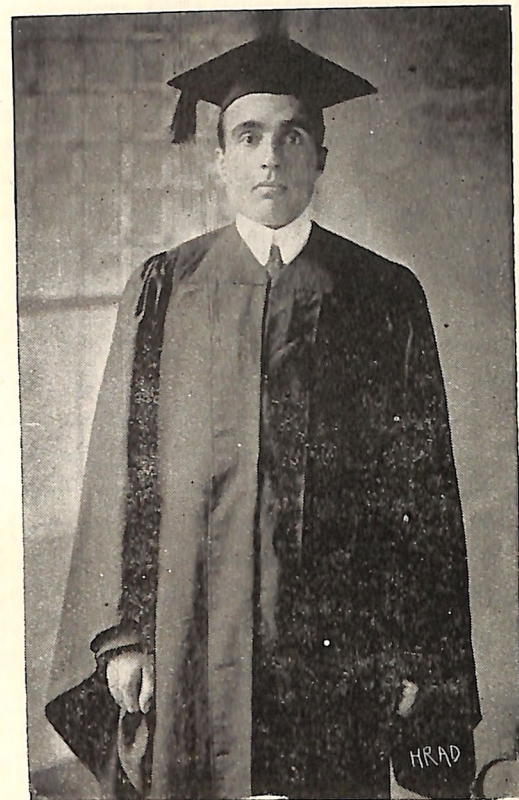
Ներկայացնենք այս երիտասարդներէն ոմանք. —

1. Գրիգոր Մասէրէճեան, չրջանաւարտ Այնթապի Ազնական վարժարանէն, Կեդրոնական Թուրքիոյ Գոլէճէն եւ 1912 ին Ամերիկայի Նէյլ համալսարանի աստուածաբանական բաժինէն: Նոյն տարին իսկ հրաւեր կ'ստանայ Այնթապի նորահաստատ Կիլիկեան ճեմարանի մէջ պաշտօնավարելու համար. սակայն, ճամբորդութեան միջոցին, տակաւին Այնթապ չի հասած եգիպտոսի մէջ ուղեգատապէն կը վախճանի: Մահուան անկողին մէջ անոր վերջին խօսքերն էին, «Աւա՛ղ, չի կրցայ ծառայել իմ սիրելի ազգիս ու եկեղեցւոյս»: Պր. Մասէրէճեան թանկագին ձիրքերով օժտուած, մանաւանդ բեմբասացութեան մէջ շատ կարող երիտասարդ մըն էր: Աղգային Լսարանի մէջ ամէն անգամ որ բեմ կ'ելլէր, հազարաւորներ իր բերնէն կ'ստուծ կը մընային:

2. Գրիգոր Սարաֆեան, չրջանաւարտ Ազնական վարժարանէն, 1909 ին Կ. Թ. Գոլէճէն եւ 1913 ին Ամերիկայի Նէյլ համալսարանի աստուածաբանական բաժինէն: Հետեւեալ տարին, Նիւ Եօրքի Գօլօմպիա համալսարանին մէջ աւելի եւս կը մշակէ հոգեբանութեան եւ մանկավարժութեան ճիւղերը. միանգամայն հետեւելով Նոենիքըն աստուածաբանական ճեմարանի մէջ չրջանաւարտից մասնագիտական դասընթացքն:

րուն: Ապա 1914 ի դարունը, Էջմիածին կը մեկնի: Շուրջ վեց ամիս, Հայց. եկեղեցւոյ այս կարեւոր կեդրոնին մէջ մնալէ և իր եկեղեցագիտական ուսումնասիրութիւնները առաւել եւս յառաջ տանելէն ետքը, նոյն տարուան Սեպտեմբերին Այնթապ կուգայ և արգէն նախապէս ստացած հրաւերին համաձայն Կիլիկեան ձեւմարանին մէջ ուսուցչական դործի կը ձեռնարկէ, իւրեւ այդ հաստատութեան առաջին փրօֆէսորներէն մէկը:

Մեծ պատերազմի տանն կ'աքսորուի Սելիմիյէ ուր ամէն գնով քրիստոնէական հաւատքը կը պահէ սակաւաթիւ անձերու հետ միասին: Պատերազմի վերջանալէն ետքը կրկին Ամերիկա երթալով, մի քանի ուրիշներու հետ միասին, նախաձեռնութիւնը կ'ուսնեայ, 1926 ին Քալիֆորնիոյ Ֆրէզնօ քաղաքին մէջ հիմնելու «Հայ եկեղեցասիրաց Միութիւնը», նաև միութեան պաշտօնաթերթ «Փարոս» կրօնական ամսաթերթը որուն նպատակն էր «Տարածել Հայ ժողովրդեան մէջ քրիստոնէական առողջ սկզբունքներ, մշտել և բարեպաշտական զգացումներ, ստեղծել պայծառ գիտակցութիւն հոգեւոր իրականութիւններու հանդէպ, զօրացնել Հայց. եկեղեցւոյ ազգեցութիւնը և պատրաստել հաստատուն գետին եկեղեցական բարեկարգութեան անմիջական պէտքին ծիսական, վարչական և հոգեւոր հիմանց վրայ»: Պր. Սարաֆեան հիմա Քալիֆորնիոյ չըջանալին մէջ Հ. Բ. Ը. Միութեան Ընդհանուր քարտուղարն է: Յաճախ կը քարոզէ նոյն թեմի եկեղեցիներու բնակէն: «Փարոս» կրօնաթերթի հրատարակութեան եօթը տարիներու միջոցին, 1927—1933, նոյն թերթի մէջ իր ստորագրած յօդուածները, աստ-

Պր. ԳՐԻԳՈՐ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

Անշուշտ բայց եռանդուն քրիստոնէայ գործիչ մը, Հայ կրօնական մամուլին մէջ կը գրէ հոգեւոր կեանքի, աստուածաբանութեան եւ եկեղեցական բարեկարգութեան վերաբերեալ նիւթերու շուրջ:

ուածաբանութեան վերաբերեալ նիւթերու և եկեղեցական բարեկարգութեան խնդրին չուրջ, մեծ ուշադրութիւն գրաւեցին:

3. Եղիա Պաղամճեան, շատ աղքատ ընտանիքի մը զաւակը ըլլալով իր պզտիկ հասակէն ստիպուած էր ընտանիքին օգնելու և ատոր համար ալ նախնական կրթութիւնէն իսկ զուրկ մնացած էր: Դարձի գալէն ետքը անոր մէջ բուռն փափաք մը կ'արթննայ բարձր ուսում ստանալու և այդպէս իր ազգին ու եկեղեցիին ծառայելու համար: Նախ կը յաճախէ աղգային զըպրօցներուն և ապա հետեւելով Կ. Թ. Գոլէճի դասընթացքներուն, նոյն հաստատութիւնէն չրջանաւարտ կ'ըլլայ 1909 ին: Մինչեւ օրս ուսուցչական պաշտօն կը վարէ և կամաւոր հոգեւոր գործիչ մըն է:

4. Սեդրակ Կ. Մաթոսեան, աղգային դպրոցներու մէջ իր նախնական կրթութիւնը ստանալէն ետքը, 1909 ին կ'աւարտէ Կ. Թ. Գոլէճի ընթացքը: Հակառակ իր փափաքին, ընտանեկան պարագաները արգելք կ'ըլլան համալսարանական ուսում առնելու: Գոլէճէն չրջանաւարտ ըլլալէն ետքը երկու տարի կը պաշտօնավարէ քաղաքիս Աղգային Հայկազեան վարժարանին մէջ, ապա իբր ուսուցիչ հրաւիրուելով Կ. Թ. Գոլէճէն, 1912էն ի վեր կ'աշխատի նոյն հաստատութեան (այժմ Հալէպ Գոլէճ) ձիւնյր Հայ Սեռլ բաժնին մէջ: Փարոսի և ուրիշ թերթերու մէջ կը գրէ հոգեւոր կեանքի և եկեղեցական բարեկարգութեան վերաբերեալ նիւթերու շուրջ: Իբրեւ կամաւոր աշխատհական քարոզիչ կը վարէ Քրիստոսասիրացի ժողովները:

5. Արտաքի Մաթոսեան, չրջանաւարտ Այնթապի

Ազգային Հայկանուշեան Վարժարանէն, անկեղծու-
թեան և քրիստոնէական ոգիին իսկական տիպար մը,
տարի մը տեղւոյն Ազգ. Վարժարանին մէջ պաշտօնա-
վարելէն ետքը, նոյն պաշտօնով կը մեկնի Քէսապ,
ուր միայն երեք ամիս առիթ կ'ունենայ իր գործին
շարունակելու և ապա կը վախճանի թոքատապէն:
Այդ կարճ ժամանակամիջոցին մէջ անոր ձգած հոգե-
ւոր ազդեցութիւնը, Քէսապցիներու սրտին մէջ ան-
մոռանալի յիշատակներ կը թողուն: Այդ թուականէն
ասդին շատ Քէսապցի մայրեր, ի յարգանս իրենց վա-
ղամեծիկ ուսուցչուհիին, իրենց աղջիկ զաւակները
Արաքսի կ'անուանեն: Ան Այնթապի հոգեւոր շարժու-
մին գլխաւոր գերակատարներէն մէկն էր: Արաքսի
մահէն ետքը, տասնեակներով անձեր վկայեցին թէ
իրենք անոր ազդեցութիւնով դարձի եկած են:

6. Արաքսի ծէպէճեան, նոյն անունով ուրիշ ան-
նման ոգի մը, Այնթապի Ազգ. Հայկանուշեան Վար-
ժարանի մէջ իր նախնական ուսումը առնելէն ետքը,
կը հետեւի նախ նոյն քաղաքի մէջ Ամերիկեան Աղջ-
կանց Վարժարանին և յետոյ Մարաշի Ամերիկեան
Աղջկանց Գոլէճին: Յետ չըջանաւարտութեան, ուսուց-
չական պաշտօններ կը վարէ Մարաշի Գոլէճին և ու-
րիշ ազգային դպրոցներու մէջ: 1912 ին Անգլիոյ մէջ,
կը հետեւի Ուոլտ Պրուք Գոլէճի դասընթացքնե-
րուն: Անգլիայէն վերադարձին երբ նորէն ազգային
դպրոցներու մէջ ուսուցչական պաշտօն կը վարէր,
Մեծ Պատերազմը կը ծագի և ընտանեօք կը փոխա-
դրուի Տէր Զօր: Ծամբան Պապի տեղակալը կ'առա-
ջարկէ իրեն որ մահմետականութիւնը ընդունի և այս
կերպով իր տան մէջ պաշտպանուի մինչև պատերազ-

ՈՐ. ԱՐԱՔՍԻ ԶԵՊԵՃԵԱՆ

Բարձր ուսումով օժտուած Աւեսարանի կամաւոր
է. եռանդուն գործիչ մը, որ Մեծ Պատերազմի տեւե-
անձնուէր ծառայութեան համբուն վրայ նահատակուե-
ցաւ Տէր Զօրի մէջ:

մի վերջաւորութիւնը ու միանգամայն հոգ տանի իր զաւակներուն կրթութեան: Արաքսի, յանդուգն չնչ-տով մը կը մերժէ տեղակալին առաջարկը, նախապատիւ համարելով իր ազգակիցներուն հետ տառապիլ քան թէ հաւատքը ուրանալով կեանքի ժամանակաւոր վայելք մը ունենալ: Տէր Զօր հասնելով իր ազգակիցներուն մէջ մինչեւ վերջին վայրկեանը անձնուէր ծառայութեամբ փոփոխար հրեշտակի մը դերը կը կատարէ, իր ձեռքերով հազարաւորներուն նպաստներ կը բաշխէ, վէրքեր կը դարմանէ, առաքելական նուիրումով և շունչով Փրկչին սէրը կը քարոզէ: Վերջապէս կառավարութեան մասնաւոր ուշադրութեան և հետապնդումին առարկայ ըլլալով նախ կը բանտարկուի Տէր Զօրի մէջ ապա կը նահատակուի քաջաբար:

Արաքսի շէպէճեանի նահատակութեան վրայէն շուրջ քսան տարիներ անցած են, և տակաւին ան կը խօսի իր կեանքին անմոռանալի յիշատակներովը: Անոր գէժքին վրայ սրբութեան ճառագայթներ կը նշուէին, անոր ձայնին մէջ Յիսուս Քրիստոսի ձայնը կը լսուէր: Մեծ բաղժութիւններու առջեւ խօսելու ատեն, անկարելի էր զինքը մտիկ ընել ու չազդուիլ, իրեն հետ չփում ունենալ և դարձի չգալ:

Տարօրինակ բան մըն է որ Քրիստոսասիրացի շրջանակէն դուրս, անոր պատկանած ազգն ու եկեղեցին ոեւէ կերպով մը չի յարգեցին քսաներոբք դարու այս իսկական նահատակուհիին յիշատակը, իսկ երբ Անգլիոյ մէջ լսուեցաւ անոր նահատակութեան լուրը, անմիջապէս Ուոլտ Պրուք Գոլէճի մէջ յիշատակի օր մը կազմակերպուեցաւ, և Գոլէճի սրահին մէջ իր անուան յուշարձան մը կանգնուեցաւ:

Այնթապի հոգեւոր շարժումը նաեւ 1910 ին ծըս
նունդ տուաւ գեղեցիկ դպրոցի մը որ Հոսիսեան Վարձ
ժարան անունով ճանչցուեցաւ: Անիկա ունեցաւ եր-
կու յատկանիշեր, (ա) Մանկավարժական ամէնէն ար-
դիական մէթոտներուն կիրարկումը, եւ (բ) հոգեւոր
մաքուր միջնորդութիւնը ու Քրիստոնէական սկզբունքներով
նկարագրի կազմութեան համար մասնաւոր ջանք:
Դպրոցին կրթական ու բարոյական նկարագիրը, ան-
միջապէս քաղաքիս հայութեան սէրն ու համակրան-
քը իր վրայ կեդրոնացուց, այնպէս որ ան արագ
քայլերով յառաջդիմելու սկսաւ: Երբ նոր ծրագիրներ
կը մշակուէին անոր ապագային համար, Մեծ Պատե-
րազմն ու գաղթականութիւնը վեր ի վայր չըջեցին
այս գեղեցիկ ձեռնարկը:

ՎԱՐԴԱՊԵՏԱԿԱՆ ՏԱՐԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Քրիստոսասիրացի անդամները, հոգեւոր զարգա-
ցումի բնական մէկ արդիւնքը ըլլալով, երբ իրենց
հաւատալիքներուն վրայ անդրադառնալու սկսան, տե-
սան թէ հիմնական դաւանանքին մէջ եկեղեցւոյ հետ
մէկ են, իսկ դաւանանքին մեկնութեան կամ վարդա-
պետութիւններէն ոմանց մէջ եկեղեցիէն տարբեր

Քրիստոսասիրացի եւ եկեղեցւոյ միջեւ վարդապե-
տական գլխաւոր տարբերութիւնը երեւան կուգայ
քահանայութեան խնդրին եւ անոր յարակից հաւատա-
լիքներուն մէջ:

Հայց. Եկեղեցին իր հոգեւոր պաշտօնեաները կը
ճանչնայ ոչ միայն իր հոգեւոր հովիւներ, այլ եւ իւ-
րեւ քահանայներ: Անոնք իրենց հոգեւոր փորձառու-
թեամբ եւ մաքուր կենցաղի օրինակով հաւատացեալ-
ները պիտի հովուեն, ու նաեւ իրենց «քահանայական
իշխանութիւն»ներով եւ մատուցած «պատարագ»ներով
զանոնք Աստուծոյ պիտի մոտեցնեն: Անոնք Աստուծոյ
ու մարդոց միջեւ հաշտարարներ, միջնորդներ եւ բա-
րեխօսներ են: Հաւատացեալը Աստուծոյ մոտենալէն
ստաջ քահանային մօտենալու է, զայն «միջնորդ հաշ-
տութեան եւ բարեխօս առ Միածին Որդին Աստուծոյ»
դաւանելով, իր մեղքերը անոր խօստովանելու է եւ
անոր ձեռքով իր մեղքերուն համար թողութիւն եւ
արձակում ստանալու է:

Քրիստոսի փրկագործութիւնը խաչին մահովը լը-
մընցած վերջացած իրականութիւն մը չէ, քահանան

չարունակ զոհ (սպառաքալ) կը մատուցանէ որով յաւ
րուցեալ և փառաւորեալ Քրիստոս հաղորաւոր անգամ-
ներ և հաղորաւոր տեղեր, մեր մեղքերուն համար
կրկին ու կրկին կը զոհուի եկեղեցական սեղաններու
վրայ:

Հաղորդութեան տարրերը, հացն ու գինին, քա-
հանային մասնաւոր աղօթքներէն յետոյ «խորհրդարար
կ'ըլլան Քրիստոսի մարմինն ու արիւնը» որ քահանա-
յին ձեռքով յանուն յաւատացելոյ առ Աստուած կը
մատուցուին իբրեւ մեր մեղքերուն քաւութիւնն ու
թողութիւնը: «Եւ եղիցի սա ամենեցուն մեղ մերձե-
ցելոցս յանդատապարտութիւն և ի քաւութիւն և ի
թողութիւն մեղաց»:

Քահանան երկխան կը մկրտէ ջուրով և նոյն մի-
ջոցին ան «խորհրդարար» Սուրբ Հոգիէն ևս կը ծնի և
Քրիստոնեայ կ'ըլլայ:

«Լցո զսա երկնային շնորհօքդ և զուարճացոյ ա-
մենաբարի կոչմամբ քրիստոնեայ անուանելով, և ար-
ժանի արա զսա Մկրտութեան Վերստին ծննդեան Սուրբ
Աւագանին, և ընդունելով զհոգիդ քո սուրբ, մարմին
և անդամ եղիցի եկեղեցւոյ Քուժ սրբոյ:»

Մկրտութենէն անմիջապէս ետքը, —

«Եւ այժմ ազատեցեր զձառայս քո զայս, սրբե-
ցեր և արգարացուցեր, և ետուր սմա զորդեգրութեան
սպառնալ:»

«Օրհնեալ ևս Տէր Աստուած ամենակալ, որ ար-
ժանի արարեր զձառայս Քո զմատուցեալս առ Քեզ,
ինեկ հաղորդ Հոգւոյդ քո Սրբոյ:»

Հետեւաբար հաղորդութիւնն ու մկրտութիւնը
խորհրդաւոր արարողութիւններ են և կամ «խորհուրդ»-

ներ և ոչ թէ խորհրդանշաններ: Անհատին քրիս-
տոնէացումը և քրիստոնէական կեանքին մէջ յարա-
տեւութիւնը կարելի է խորհուրդներու միջոցաւ որոնք
կը մատակարարուին եկեղեցւոյ քահանաներուն ձեռ-
քով: Այսպէս քահանայական դասակարգն ու անոնց
ձեռքով մատակարարուած խորհուրդներն, անհրաժեշտ
խողովակներն են որոնց միջոցաւ հաւատացեալները
կրնան իրենց Աստուծոյն մօտենալ և Անոր հետ հա-
ղորդակցիլ:

Քրիստոսասէրներ երբեք չի կրցան հաշտուիլ ե-
կեղեցւոյ այս և նման վարդապետութիւններուն հետ:
Անոնց քրիստոնեական փորձառութիւնը ստիպեց զիրենք
որ հիմնապէս փոխեն իրենց գաղափարները:

Հարիւրաւորներ փաստօրէն մեղքի կապանքնե-
րէն արձակուած էին, մեղաց թողութեան և Աստու-
ծոյ հետ հաշտութեան գիտակցութիւնը ունէին իրենց
սրտերուն մէջ. Աստուծոյ ու մարդոց առջեւ փոխուած
կեանքերով կը քալէին. Աստուծոյ հետ նոր և որդի-
ական յարաբերութեան վկաներն էին: Բայց այսպիսի
կեանքի մը տիրանալու համար, անոնք ոչ քահանա-
յին զիմած էին և ոչ «խորհուրդ»ներուն, այլ պար-
զապէս հաւատքով Յիսուս Քրիստոսի գիրկը նետուած
էին որ բոլոր յոգնած և բռնաւորուածները իրեն կը
հրաւիրէր անոնց հոգիներուն հանգիստ տալու համար
(Մատթ. ԺԱ. 28): Յիսուսի պարզ Աւետարանը և գո-
հար խօսքերը՝ թէ ով որ իրեն կը հաւատայ, յաւի-
տենական կեանք կ'ունենայ (Յովհ. Զ. 47), անոնց
կեանքին մէջ ստուգուած իրականութիւն մը եղած էր:
Անոնք ինչ որ ունէին, ուղղակի Աստուծոյ ձեռքէն իբր
շնորհք ընդունած էին և հաւատքը այդ ձրի շնորհքը

ընդունող ձեռք մը եղած էր: Փորձով տեսած և սորված էին որ Աստուծոյ ճամբան ի Քրիստոս հաւատքի և շնորհի ճամբան է և ոչ թէ մարդկային միջամտութիւններու, խորհուրդներու և ձեռակերպութիւններու ճամբայ:

Անոնց քրիստոնէական ըմբռնումներուն մէջ այս մեծ յեղաշրջումը, սակայն, միմիայն իրենց անձնական փորձառութեան վրայ հիմնուած էր: Անոնց համար մեծ գիւտ մըն էր տեսնել որ Նոր Կտակարան եւս ծայրէ ի ծայր իրենց նոր փորձառութեան հաստատումն է: Յիսուս իր հաւատացեալներուն իրեն հետ ունեցած յարաբերութիւնը նմանցուցած էր որթի մը իր ճիւղերուն հետ ունեցած յարաբերութեան ուր կենսական և անմիջական միութիւն մը կայ (Յովհ. 15 — 8): Ծիւղը որթին մէջ է ինչպէս նաև որթը ճիւղին մէջ: Նմանապէս իւրաքանչիւր քրիստոնէայ հաւատքով ուղղակի Յիսուս Քրիստոսի միացած է. Անոր վրայ հաստատուած է, Անոր մարմնոյն մէկ մասը կը կազմէ: Յիսուս իր Հոգիովը անոր մէջ կը բնակի եւ անոր կեանքն է: Քրիստոսի հետ հաւատացեալին այս կենսական միութիւնը և անմիջական յարաբերութիւնը, եկեղեցւոյ մէջ բոլորովին աւելորդ և անպէտ կը դարձնէ քահանայական մասնաւոր դասակարգի մը գոյութիւնը: Ասոր համար զարմանալի է որ երբ Պօղոս առաքեալ ելիս. Դ. 11 ին մէջ եկեղեցւոյ հոգեւոր պաշտօնէութեան թուումն մասանցը կ'ընէ, հոն արքոււած ցանկին մէջ հովիւին ու աւետարանիչին տեղ կայ, իսկ քահանային տեղ չկայ:

Եւ եթէ Յիսուս Քրիստոսով հաստատուած յարաբերութիւնը, Աստուծոյ ու հաւատացեալին միջև,

ուղղակի և անմիջական է, եթէ տակաւին հաւատացեալը իր Աստուծոյն առջև կենալու համար, Մովսիսական օրէնքին մէջ եղածին պէս, մարդկային միջամտութիւններուն և խորհուրդներու խողովակին պէտք ունի, ա'լ ո՞ւր կը մնայ Քրիստոնէութեան առաւելութիւնը Հրէութեան վրայ: Ա'լ ի՞նչպէս զԱստուած մեր երկնաւոր Հայրը կրնանք կոչել երբ իբրեւ որդիներ ուղղակի Անոր զիրկը չենք կրնար նետուիլ: Եթէ տակաւին հին դրութիւնը կը շարունակուի, ա'լ ի՞նչ իմաստ կ'ունենայ քրիստոնէութեան մեծ առաքեալին մեծ յայտարարութիւնը թէ Աստուած իր Որդին զրկեց որ օրէնքին տակ մտաւ, որպէսզի օրէնքին տակ եւ զողնները փրկէ, որպէսզի մենք որդեգրութիւնը ընդունինք և որովհետեւ որդիներ ենք, Աստուած իր Որդւոյն Հոգին մեր սրտերուն մէջ զրկեց որ կ'աղաղակէ Հայր, Հայր, ուստի ա'լ ծառայ չենք, հապա որդի և եթէ որդի, ա'լ Աստուծոյ ժառանգը Քրիստոսով (Գաղ. Դ. 7): Եթէ այս է հաւատացեալներուն ի Քրիստոս Աստուծոյ հետ ունեցած յարաբերութեան նկարագիրը

- Օրէնքի տիրապետութենէն փրկուածներ,
- Որդեգրութեան չնորհքը ընդունողներ,
- Իրենց սրտերուն մէջ Քրիստոսի Հոգին ունեցողներ,
- Աստուծոյ Հայր, Հայր, Կոչողներ,
- Ոչ թէ ծառայ, հապա որդի և ժառանգ եղողներ,
- Եւ այս ամէնը՝ ՔՐԻՍՏՈՍՈՎ,

ա'լ որքան անբնական և որքան անիմաստ է եկեղեցւոյ միջամտութիւնը իր քահանայական դասակարգով և իր խորհուրդներով, իբրեւ կապն ու խողովակը Աստուծոյ հետ յարաբերութեան:

Գործք Առաքելոց Գիրքը եկեղեցական Պատմութեան առաջին էջերը կը կազմէ, հոն առաքեալներէն և ոչ մէկը ինքզինքը քահանայ կոչած և կամ քահանայական պաշտօն վարած է: «Տէրե՛ր, ինծի ի՞նչ ընել պէտք է որ փրկուիմ» աղաղակող Փիլիպիցի բանտապետին, Պողոս առաքեալ մէկ պատասխան ունէր տալիք, «Հաւատա՛՛ Տէր Յիսուս Քրիստոսի և պիտի փրկուիս»: Այդքան կարճ, այդքան պարզ:

Միեւնոյն գրքին սրբազան հեղինակը, Ղուկաս, նախկին եկեղեցւոյ սովորութիւններն ու պաշտամունքի տարրերը նկարագրելու ասան, հաղորդութեան համար կը գործածէ, «եւ բեկանեիմ զհացն» բացատրութիւնը, վասնզի հաղորդութիւնը իբրեւ «պատարագ» և «ի քաւութիւն և ի թողութիւն մեղաց» դաւանող քահանայական յետամուտ գրութիւնը, իր յարակից հաւատալիքներով տակաւին անձանօթ և բոլորովին օտար էր իրեն:

Նորէն Գործք Առաքելոցի մէջ երկու կարեւոր զէպքերու պատմութիւնները կուգան ցոյց տալ թէ՛ Վերստին Մնունդը մարդոց կամքէն և մարդոց ձեռքով կատարուած արտաքին արարողութիւնէ մը կախում չունի երբեք: Մէկը նոյն իսկ Փիլիպպոսի ձեռքով կրնայ մկրտուիլ, ինչպէս Մոգ Սիմոնը, և վերջապէս չի ծնիր, քանզի սրտով չէ ապաշխարած և ճշմարիտ հաւատքով Քրիստոսի չէ հաւատացած (Գործք Ը. 4 — 25): Իսկ ուրիշներ՝ ինչպէս Կորնէլիոս և իր տանը մէջ եղողներ՝ տակաւին չի մկրտուած, սրտով կը նորոգուին և անոնց վրայ Սբ. Հոգին կ'իջնէ, ճիշդ ինչպէս իջած էր առաքեալներու վրայ Պէնտէկոստէի օրը, վասնզի նոյն իսկ Կենաց Բանին քարոզութեան

ատեն, անոնց մէջ Քրիստոսի հանդէպ ճշմարիտ հաւատք կը գոյանայ (Գործք Ժ. 44: ԺԱ. 15-17: Հմմտ. Յովհ. Ա. 12, 13):

Աւետարաններէն և Գործք Առաքելոցէն ետքը, առաքելական թուղթեր նուազ ազդեցութիւն չի բանեցուցին Քրիստոսաւէրներու համոզումներուն ձեւ և ուղղութիւն տալու մէջ: Այս թուղթերէն իւրաքանչիւրը քրիստոնէական վարդապետութեանց և քրիստոնէական կեանքի մէջ մէկ գոհար բացատրութիւնը ըլլալով, Քրիստոսաւէրներ անոնց մէջ գտան իրենց ներքին փորձառութեան պատմական նմանութիւնն և հեղինակաւոր հաստատութիւնը:

Անոնք առաքեալներու հետ միասին հաւատացին և քարոզեցին

- թէ՛ փրկութեան միակ հիմը Յիսուս Քրիստոսի արիւնք կամ Անոր քաւչական մահն է: Մատթ. Ի. 28: Հոովմ. Գ. 25: Եփս. Ա. 7: Բ. 13: Կող. Ա. 14, 20: Եբր. Թ. 12, 15: ԺԳ. 12: Ա. Պետ. Ա. 18-19: Բ. 24: Գ. 18: Ա. Տիմ. Բ. 6: Ա. Յովհ. Ա. 7: Բ. 2:
- թէ՛ փրկութիւնը Յիսուս Քրիստոսով Աստուծոյ ձրի շնորհն է: Գործք. ԺԵ. 11: Հոովմ. Գ. 23-24: Եփս. Ա. 7: Բ. 5, 8: Բ. Տիմ. Ա. 9: Տիմ. Բ. 11: Գ. 7: Յայտ. ԻԲ. 17:
- թէ՛ «մարդ օրէնքին գործերէն չի կրնար արդարաւնալ, հապա Յիսուս Քրիստոսի հաւատքէն»: Հոովմ. Գ. 21-22, 27-28, 30: Ե. 1: Ժ. 9-13: Գաղ. Բ. 16: Գ. 11, 22: Եփս. Բ. 8-9: Փիլ. Գ. 9: Բ. Տիմ. Ա. 9: Գ. 15: Ա. Պետ. Ա. 8-9: Ա. Յովհ. Ե. 13:
- թէ՛ հաւատքն է միակ միջոցը որով որդեգրութեան պատիւին կ'արժանանանք և Աստուծոյ Սբ. Հոգի-

Տե՛րն է՝ ի՞ր եկեղեցիին միակ անտեսանելի գլուխը, որ երկրորդ անգամ պիտի յայտնուի փառքով որպէս երկնային փեսան հարսնացեալ եկեղեցիին եւ որպէս արդար զատաւորը կենդանիներու եւ մեռելներու: Մարկ. Ժ. 9: 19: Գործք. Է. 55: Եփես. Ա. 20-22: Փիլ. Բ. 9-11: Ա. Պետ. Գ. 22: Կող. Ա. 18: Գ. 4: Յովհ. Ժ. 3: Ա. Կորն. Գ. 5: Բ. Կորն. Ե. 10: Փիլ. Գ. 20-21: Ա. Թես. Ա. 10: Գ. 15-16: Ե. 23: Եփես. Ե. 27: Ա. Յովհ. Գ. 2-3: Եբր. Թ. 28: Յայտ. ԻԱ. 2, 9: Բ. Տիմ. Գ. 1: Գործք. Ժ. 42: Բ. Թես. Ա. 5-10:

— Թէ՛ եկեղեցիին մէջ դասակարգային խտրութիւններ (*)

(*) «Եբրայեցւոց թղթին հեղինակը կը բացատրէ թէ Քրիստոսով քահանայութեան, գասակարգային դրութիւնը վերջած, խափանուած է: Քրիստոս եղաւ Քահանայապետ ըստ կարգին Մեկքիսեղեկի եւ Քրիստոսով փրկուածներուն վրայ ամբողջ տարածուեցաւ քահանայութեան պաշտօնն ու պարտականութիւնը:

«Քրիստոնէական եկեղեցւոյ մէջ քահանայական գասակարգը վերցուած է Քրիստոսով եւ ըստ այնմ հին փրկագործութեան օրէնքի պայմանները փոխուած են:

«Տիեզերական այն բարոյական յեղաշրջումը որ քրիստոնէութեամբ յառաջ եկաւ, ուրիշ բան չէր պատճառը, բայց եթէ բարձունք քահանայութեան, հոգեւորականութեան գասակարգային դրութեան: Այս մասին Պետրոս Առաքեալ նոյնապէս ըրիստոնէից ուղղեալ թղթին մէջ կ'ըսէ այնքան ուրաջ եւ յստակ կերպով. «Այլ դուք ազգ էք ընտիր, թագաւորական քահանայութիւն, ազգ սուրբ, ժողովուրդ սեփական, որպէսզի ցուցանիցէք զառաքինութիւնս այնորիկ, որ զձեզ ի խաւարէն կոչեաց յիւր սքանչելի լոյսն» (Ա. Պետ. Բ. 9):

«Ասիկա (քահանայութեան գասակարգային դրութիւնը) մոլոր վարդապետութիւն մըն է որ ներս սպրդած է եկեղեցիէն եւ վտանգ կ'սպառնայ քրիստոնէութեան: Հին դրու-

հկան, անոր բոլոր անդամները ի Քրիստոս միեւնոյն արտօնութիւնը ունին համարձակութեամբ Աստուծոյ մօտենալու. եկեղեցիին մէջ ոչ թէ մասնաւոր, այլ ընդհանուր քահանայութեան (*) օրէնքը կը տիրէ: Մատթ. Ի. 8: Հոովմ. Ժ. 1: Եփես. Բ. 18: Գ. 12: Եբր. Գ. 16: Ժ. 19: Ժ. 16: Ա. Պետ. Բ. 5, 9: Յայտ. Ա. 6: Ե. 10:

Թիւնը, հին օրէնքը պէտք է ի սպառ ջնջուի եթէ կ'ուզենք որ եկեղեցին իր աստուածային լուսեղէն գիրքին մէջ պահպանուի»: (Ղեւոնդ Եպս. Գուրեան, Պարզ Քաղաքներ, Ե. հասր):

(*) «Գաղափարական եկեղեցին: - Այս եկեղեցւոյ անդամներն են որ կը կազմեն «ցեղ ընտիր, թագաւորական քահանայութիւն, ազգ սուրբ, ժողովուրդ սեփական» (Ա. Պետ. Բ. 9): Գերաշնչապէս «հոգեւոր տունն» է ան, որուն անդամները իրեւ «կենդանի քարեր», են բովանդակ հաւատացեալները: Այդ տունը ըլլալով սեփականութիւնը, երկնաւոր թագաւորին - Գիսուսին, թագաւորական է նաեւ անոր քահանայութիւնը: Այս գաղափարական քահանայութեան մաս կը կազմէ եկեղեցիի իւրաքանչիւր անդամ: Ընծայարեւրելով աստուածամանդ խղիւռ պատարագներ: Եբր. Ժ. 16:

«Իրական եկեղեցին: - Այս եկեղեցին, որ յարակից մաս կը կազմէ գաղափարական եկեղեցիին կրեւով իր վրայ անոր նկարագրի ընդհանուր գիծերը, կրօնական - ընկերային կազմակերպութիւն մըն է: Այս կազմակերպութիւնն ունի իր գործարանաւորութիւնը, կառավարելու եւ տնտեսելու իր սեփական եղանակովը: Հարկ կ'ա՞յ ըսելու թէ այս գործարանաւորութիւնը, եկեղեցական պաշտօնէութիւնն է, նուիրապետական գասակարգով մը որ հիմնուած է ծառայութեան գաղափարին վրայ եւ որուն միակ նպատակն է զիւրաքանչիւր ազգիւնաւորել եկեղեցիի հոգեւոր կառավարութիւնն ու տնտեսութիւնը, աշխատանքի խմբատուն բաժանումով մը, համաձայն իւրաքանչիւրի ընդունակութեան (չնորհաց) եւ պատրաստութեան»:

(Գուրեգիմ Եպս. Տրապիզոնի, ՓԱՐՈՍ կոմսերքէն քիւ 12, 1928):

- Թէ՛ Եկեղեցին իբրև Յիսուս Քրիստոսի մարմինը իր անհատական և հաւաքական կեանքին մէջ պէտք է որ աշխարհէ զատուած ըլլայ և սուրբ ընթացք մը ունենայ: Յովհ. Ժէ. 16: Հռովմ. 2. 6, 11-13: Ա. Կորն. Ա. 2, Գ. 17: Բ. Կորն. Ե. 17: 2. 16-17: Եփս. Ա. 4: Բ. 19: Դ. 24: Ե. 3-4, 8-9: Փիլ. Բ. 15: Կող. Գ. 12: Ա. Թես. Ե. 5-6: Տիտ. Բ. 12: Եբբ. ԺԲ. 1, 14-16: Յակ. Ա. 27: Ա. Պետ. Բ. 9, 11-12, 21-23, Դ. 2-3:
- Թէ՛ Եկեղեցին բացարձակապէս հոգեւոր հաստատութիւն մը ըլլալով, անոր հոգեւոր, վարչական և բարեխրական գործերուն վրայ հսկողներ նշմարիտ հաւատացեալներ պէտք է ըլլան: Գործք. 2. 3: Թ. 17-35: Հռովմ. ԺԲ. 6-8: Ա. Կորն. Թ. 27: Ժ. 33: Բ. Կորն. 2. 3-10: Ա. Տիմ. Գ. 2-3, 8-9: Եփր. ԺԳ. 17: Տիտ. Ա. 7-8: Ա. Պետ. Դ. 10-11, Ե. 2-3: (Կարգալ նաև Եղեկ. ԼԴ. գլուխը):
- Թէ՛ ապաշխարութիւն և Յիսուս Քրիստոսի վրայ հաւատք — իրական դարձ եւ վերստին Յնունդ — Եկեղեցւոյ անդամակցութեան հիմնական պայմանն է: Ղուկ. ԻԴ. 47: Գործք. Բ. 38: Գ. 19: Ի. 21: Յովհ. Գ. 3, 7: Եփս. Բ. 5: Բ. Կորն. Ե. 17: Գաղ. 2. 15: Եփս. Դ. 22-24:
- Թէ՛ աւետարանչութիւնը Եկեղեցիին զլիսաւոր կոչումն է: Մատթ. Ե. 14-15: ԻԸ. 19: Մարկ. Ժ2. 15: Յովհ. ԺԵ. 16: Գործք. Ա. 8: Դ. 20, 31, 33: Ե. 32, 42: 2. 7: Ը. 4-5, 35: Թ. 20: Ժ. 34, 44: ԺԱ. 19-21: ԺԳ. 45-49: ԺԴ. 1, 3: ԺԵ. 35: Ժ2. 10, 13, 32: ԺԶ. 1-4, 17: ԺԸ. 7-9, 23, 28: Ա. Թես. Ա. 8: Բ. Տիմ. Դ. 2: Ա. Պետ. Բ. 9:

- Թէ՛ Եկեղեցին երբ կեանքով աշխարհի մակարդակին իջնէ և աւետարանելէն զազրելով միմիայն ծիսակատարութեամբ գոհանայ, այլեւս ան մոռցած է իր կոչումը և իբր այդ փառանալու և մահանալու վտանգին մէջ կը գտնուի: Մատթ. Ե. 13-16: Յովհ. ԺԱ. 2, 8, 16: Հռովմ. ԺԱ. 22: Եփս. Ե. 5: Եբբ. ԺԲ. 14-16: Յայտ. Գ. 1-3, 14-20:

ԲԱՂԽՈՒՄՆԵՐ ԱԶԳԱՅԻՆ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՇԵՏ

Ցաւալի իրողութիւն մըն է որ Այնթապի հոգեւոր շարժումը եկեղեցւոյ կողմէն չի քաջալերուեցաւ: Ազգ. - եկեղեցական իշխանութիւնները պահ մը այդ շարժումին հանդէպ անտարբեր մնալէն ետքը, կամաց կամաց խափանարար միջոցներու դիմելու սկսան:

Նախ Կրօնական ժողովի կողմէն, Քրիստոսասիրացի ժողովներուն նախագահելու և գործերու ընթացքին վրայ հսկելու համար մէկը որոշուեցաւ: Այսպէս, ամէն Կիրակի եկեղեցւոյ բակը, Ազգային Լսարանի մէջ երբ 1000-1500 մարդիկ Աստուծոյ խօսքը կը լսէին, բեմին վրայ կը գտնուէր քահանայ հայրերէն մէկը և ժողովը կը վերջանար անոր խրատականով և պահպանիչով:

Դժբաղդաբար հոս կանգ չառին գործերը: Ո՞ւր պիտի հանգի այս շարժումը, այս էր գլխաւոր հարցումը որ կ'զբաղեցնէր ժողովականներուն միտքը: 1904 ին, Պոսոյ կարեւոր թերթերէն մէկուն խմբագիրը, քննական պատշաժ մը առթիւ Այնթապ գտնուելով, Քրիստոսասիրացի ժողովները տեսնելէն ետքը, ան ալ զարմանքով կը հարցնէր թէ ի՞նչ պիտի ըլլայ այս շարժումին հետեւանքը: Հայ մամուլին մէջ պարբերաբար թեր ու թէմ յօդուածներ կ'երեւնային: Ոմանք Քրիստոսասէրները կը նկատէին իբրեւ աղանդաւորներ, իսկ ուրիշներ անոնց քարոզութեան մէջ կը գտնէին, ժառանգական և անգիտակից քրիստոնէութենէն ան-

դին, փորձառարար ճանչցուած իսկական հոգեւոր կեանքին բացատրութիւնը:

Հակառակ չնչին դժուարութիւններու, սակայն, գործը յառաջ կ'ընթանար և Քրիստոսասէրներու անսահման եռանդն ու նուիրումը աւետարանելու և քարոզելու համար, ժողովրդեան մտքին մէջ քահանայ հայրերուն պաշտօնին ու պարտականութեան մասին նոր ըմբռնում մը կը յառաջացնէր: Այն գաղափարը թէ Աւետարանի պաշտօնեային ամենազլխաւոր պարտականութիւնն ու միանգամայն արտօնութիւնն է «Աստուծոյ շնորհաց Աւետարանին» քարոզութիւնը, կը տարածուէր ժողովրդեան մէջ և եկեղեցւոյ բեմէն ամէն Կիրակի կանոնաւոր քարոզութիւն անհրաժեշտ կը դառնար: Բացի ասկէ ժողովուրդին հոգեւոր կեանքին մակարդակը բարձրացած էր: Ոչ միայն բեմէն կանոնաւոր քարոզութիւն կը պահանջուէր, այլև կ'աւելնակալուէր որ այդ քարոզներն ալ ուղղակի հոգիներու փրկութեան և հոգեւոր կեանքի իրականութիւններուն չուրջ ըլլան:

Ահաւասիկ այս պարագաներու տակն էր որ քաղաքիս Առաջ. փոխանորդը, Տ. Կարապետ հայր Կիւլիւզեան, օր մը Քրիստոսասիրացի ներկայացուցիչները Առաջնորդարան հրաւիրելով սրտնեղած շեշտով մը հրամայեց անոնց որ այլևս լռեն և զիրենք հանգիստ թողուն:

Ապա Այնթապի Առաջնորդ Կարապետ վարդապետ Տէր Կարապետեան որ վերջը կարգաթող և դասալիք եղաւ, 1900 - 1905 իր առաջնորդութեան ատեն, միշտ հակառակեցաւ Քրիստոսասիրացի ժողովներուն, հոգեւորականի մը դիրքին և կոչումին բոլորովին

անվայել վերաբերում ունեցաւ անոնց հանդէպ: Հարիւրաւորներուն հոգեւոր արթնութեան և կեանքի փոփոխութեան պատճառ եղող Աստուծոյ գործը ծաղրեց նախատական խօսքերով և ասոր մէջ զարմանալիք ու չինչ կար, որովհետեւ հոգեւոր իրականութիւնները ըմբռնելու և գնահատելու համար մարդ նախ ինք սըրտով ու հոգիով հոգեւոր ըլլալու է (Ա. Կորն. Բ. 14): Քանի քանի անգամներ, Ազգային Լսարանին զոնները իր հրամանով գոց պահուեցան և Աստուծոյ խօսքին ծարաւի հազարաւոր մարդիկ եկեղեցւոյ բակը մէջտեւ դը մնացին ու այս առթիւ քողաքէն դուրս բացօդեայ տեղեր հոգեւոր ժողովներ տեղի ունեցան:

Ատեն մը յատուկ Լսարան բացուեցաւ ժողովուրդը Քրիստոսասիրացի ժողովներէն ետ կեցնելու համար: Երբ տեսնուեցաւ որ հակառակ թափուած ջանքերուն ժողովուրդը հարիւրներով և հազարներով կը մասնակցի հոգեւոր ժողովներուն, օրուան Ազգ. - կրօնական իշխանութիւնները վերջապէս յաջողեցան Պոլսոյ երջանկայիշատակ Օրմանեան պատրիարքէն յատուկ կոնգակ մը բերել տալու, միանգամ ընդմիշտ խափանելու համար գործը:

Մէկ Կիրակի յետաձգուեցաւ կոնգակին ընթերցումը, որովհետեւ գրեթէ քաղաքին ամբողջ հայութիւնը հոգեւոր արթնութեան մէջ կը գտնուէր. կը վախնային որ անպատեհութիւններ տեղի ունենան: Հետեւեալ Կիրակի կոնգակը կարդացուեցաւ եկեղեցւոյ բեմէն որուն միայն մէկ նախադասութիւնը կըրնայ գաղափար մը տալ կոնգակին ամբողջ պարունակութեան մասին: Այդ պատմական նախադասութիւնն էր, «Այլ եւս թող դադրին ինքնակոչ քարոզիչները»:

Յաւարտ ժամերգութեան, եկեղեցիէն ելնող ժողովուրդը բակին մէջ կը խոնուէր և առն չէր երթար: Ձգտեալ վիճակ մը կը տիրէր ժողովրդեան մէջ: Վերջապէս արհեստաւորի մը ձայնը լսուեցաւ որ բարձրաձայն կը պոռար ըսելով, «Մենք պիտի ունկնդրենք այս երիտասարդներուն, անոնք մեր հոգիներուն փրկութեան միջոց եղան»։ Իսկ Քրիստոսասէրներէն մէկը որ իր ուսումը առած էր Պոլսոյ Շահնապարեան դպրոցին մէջ և իր կեանքով ու քարոզութիւններով ժողովրդեան վրայ խիստ մեծ ազդեցութիւն ունէր, կ'աղաղկէր, «Թող կարմիր չուանով կախեն զիս, պիտի քարոզեմ Աստուծոյ խօսքը մինչև վերջին վայրկեանը»:

Վերջապէս ցրուեցաւ ժողովուրդը և առաջին առիթով ձեռնարկուեցաւ հանրագրութեան մը պատրաստութեան որ բաղմահարիւր ստորագրութիւններով ղրկուեցաւ Ամենապատիւ Օրմանեան Սրբազանին, հոգեւոր շարժումին և անոր բարերար արդիւնքներուն վրայ ճշգրիտ և ընդարձակ տեղեկութիւններով:

Ամէնէն ուշագրաւ դէպքը, սակայն, այն էր որ այս պատմական կոնգակին ընթերցումէն ետքը, միեւնոյն այդ եկեղեցւոյ բակին մէջ, առանց ընդհատուելու, նոյն օրն իսկ, սովորական հոգեւոր ժողովը տեղի ունեցաւ: Թաղերու մէջ ընտանեկան հաւաքոյթներ և ժողովներ շարունակուեցան ամիսներով և տարիներով, մինչև այն ատեն որ Մեծ Պատերազմը պայթեցաւ և Այնթապի Հայութիւնը տեղահանուելու սկսաւ: Այլ Ազգ. — եկեղեցական կեանքը կատարեալ կաղմալուծումի ենթարկուած էր: Այս ճգնաժամային վայրկեաններուն, հրապարակի վրայ ո'չ մէկ շարժում, ո'չ մէկ

կուսակցութիւն, ո՛չ մէկ բեմ մնացած էր, բացի Քը-
րիստոսասիրացի բեմէն որ տակաւին իր լոյսի և յոյսի,
հաւատքի և մխիթարութեան պատգամը կուտար Հայ
ժողովրդեան, եկեղեցւոյ բակը, հին եկեղեցիի մեծ սը-
րահին մէջ:

Շարքթէ շաբաթ շարունակուող տեղահանութիւնը,
1915ի Օգոստոսին, վերջապէս քչեց տարաւ աշխար-
հական քարոզիչներու վերջին մնացորդներն ալ ու ա-
նոնց հետ միասին հարիւրաւոր Քրիստոսասէր այրեր
ու կիներ, զէպի Տէր Զօրի և Հաւրանի կիզիչ անա-
պատները:

Անոնք զացին ժպտուն դէմքերով, մխիթար-
ուած սրտերով, հաւատքով քաջալերուած, իրենց հո-
գեւոր պատերազմին մէջ վերջին յաղթանակը չահե-
լու աղնկալութեամբ և նահատակութեան անթառամ
պսակով զարդարուելու համար:

Անոնցմէ ոմանք Տէր Զօրի մէջ իրենց անչափա-
խնդիր ծառայութիւններով երկնառաք հրեշտակներու
դերերը կատարեցին, իսկ ուրիշներ Հաւրանի անա-
պատներուն մէջ, նոյն իսկ անօթի և մերկ եղած ա-
տենին, Սաղմոսներ երգեցին և հոգեւոր երգեր յօրի-
նեցին:

ՔՐԻՍՏՈՍԱՍԻՐԱՅ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԸ ՄԵԾ ՊԱՏԵՐԱԶՄԷՆ ԱՍԴԻՆ

Երբ Մեծ Պատերազմը վերջացաւ և Այնթապի
տեղահանուած հայութիւնը վերադարձաւ, ցաւով տես-
նուեցաւ որ շուրջ քառասուն հազար հայութենէն հա-
զիւ տասնեւկէց հազար հոգի մնացած էր:

Քրիստոսասիրացի անդամներն ալ նոյն համեմա-
տութեամբ պակսած էին: Բացակայողներէն ոմանք
անտանելի թշուառութեանց մատնուելով հաւատքով
քնացած էին, իսկ ուրիշներ անբեւեակայելի տան-
ջանքներու ենթարկուելով նահատակութեան պսակին
արժանացած էին: Վերապրողներ՝ Իսրայէլի երեք ե-
րիտասարդներուն պէս, եօթնապատիկ վառած հնոցէն
ողջ առողջ դուրս եկած, ներքին հոգեկան մղում մը
կը զգային իրենց անձերը իրրեւ կենդանի պատարագ-
ներ, կրկին նուիրելու Աստուծոյ որ Իր անսահման
ողորմութեամբ ամբողջ պատերազմի չըջանին զիրենք
հովանաւորած և մինչեւ հոն առաջնորդած էր:

Ահա այս պարագաներու տակ, Քրիստոսասիրա-
ցի վերապրող անդամները քով քովի գալով նորէն հո-
գեւոր ժողովներ գումարելու սկսան: Այս ժողովները
երկու նպատակ կը հետապնդէին, (ա) Հաւատացեալնե-
րուն հոգեւոր շինութիւնը, և (բ) աւետարանչութիւն
աղագայիններուն մէջ, որոնցմէ շատերուն կեանքը խիստ
ցաւալի երեւոյթ մը կը պարզէր այս պահուն: Թուր-
քերու դէմ վրէժխնդրութեան ոգի, մինչեւ առաւօտ
կեր ու խումի երեկոյթներ, և ամէն տեսակ չոստըն-

թիւներ, ընդհանուր երեւոյթներ էին: Մեծ Պատեւ-
րագմէն հաջորդեց ինկած էին և հոգեւոր դոր-
ծունէութեան մեծ կարիք կար:

Քաղաքական կացութիւնն ալ շատ յեղեղեղ էր:
Քաղաքը գրաւուած էր նախ անգլիական բանակէն ու
բուն յաջորդած էր ֆրանսական գրաւումը: Անոնք ևս
զժրագող տարի մը բոլորելէն հաջորդեցին զէ-
պի Սիւրիա, քաղաքին Հայութիւնը յանձնելով Քէ-
մալիսաներուն ձեռքը:

Ֆրանսական գրաւումի ատեն Հայերը Թուրքի-
բուն զէմ ինքնապաշտպանութեան գերմարդկային պայ-
քար մը մղած ըլլալով, ստիպուած էին ֆրանսացի-
ներու հետ միասին ձգել հեռանալ քաղաքէն: Այսու-
ամենայնիւ շուրջ հոօթը հազար Հայեր քաղաք մնա-
ցին, գլխաւորապէս Հալիպոլիսի քաղաքի տարած-
ւածով:

Կացութիւնը շատ վատն էր, ո՛չ մէկը գիտէր
թէ Քէմալիսաները ինչ վերաբերում պիտի ունենա-
յին մնացող Հայերուն հանդէպ: Երջանկայիշատակ
Տէր Ներսէս Աւագ քհնյ. Թափուղճեան, Այնթապի
ինքնապաշտպանութեան շրջանին գիւնապետ և հե-
ռատես կաթողիկոսական փոխանորդը, գործի բերու-
մով Հալէպ կը գտնուէր: Ազգային Միութեան անդամ-
ներէն շատեր, նաև պատուելիներ և քահանայ հայ-
րերէն ոմանք, ժողովուրդը իր բաղդին ձգած և ի-
րենք Ֆրանսացիներու հետ միասին քաղաքէն հեռա-
ցած էին:

Այս պարագաներու տակ ժողովուրդը մեծապէս
պէտք ունէր քրիստոնէական հաւատքին պարգեւած
հոգեւոր մխիթարութեան: Ահա ասանկ ճգնաժամային

մէկ պահուն, Արժանապատիւ Տէր Գարեգին հայր
Պողոսեանին թոյլտուութեամբ առիթ կը տրուի Քրիս-
տոսասիրացի անդամներէն մէկուն, Կենաց Խօսքը քա-
րողելու ժողովրդեան, եկեղեցւոյ բնէն: Հրաւերը սի-
րով կ'ընդունուի և քաղաքին ամբողջ Հայութիւնը,
քէմալական վարչաձեւի տակ, տարի մը ամբողջ, մին-
չև վերջին տեղահանութիւնը, պատեհութիւնը կ'ու-
նենայ Աստուծոյ խօսքը լսելու:

Քրիստոսասիրացի և եկեղեցիի միջև, բացառիկ
պարագաներու տակ այս գործակցութիւնը մեծապէս
կ'օրհնուի Տիրոջ կողմէն, այնպէս որ այդ տարին,
հակառակ քաղաքական խառնաշփոթ կացութեան,
Այնթապի Հայութեան համար իրական հոգեւոր մխի-
թարութեան և արթնութեան տարի մը կ'ըլլայ:

1922ին, երբ Թուրքեր Իզմիրի կողմերը իրենց
մեծ յաղթանակը չահեցան Յոյներու վրայ, քաղաքին
մնացեալ Հայերն ալ տեղահանուելով մեծաւ մասամբ
հաստատուեցան Հալէպի մէջ: Քրիստոսասիրացի ան-
դամները հոս ևս գիրար գտնելով Սիւրիոյ նոր դաշ-
տին և նոր միջավայրին մէջ անգամ մըն ալ ձեռնար-
կեցին իրենց հոգեւոր գործունէութեան:

Այս թուականէն մինչև օրս, իր բնով և իր ա-
ւետարանչական գործունէութեամբ, Քրիստոսասիրաց
Ընկերութիւնը միակ պլպլացող լոյսն է Հալէպի Հայ
Առաքելական Ժողովրդեան մէջ: Բարոյականութենէն
և բարեպաշտութենէն վեր, անոր բնմը, փողահարը և
ղած է Աւետարանի հիմնական ճշմարտութիւններուն:
Խաչեալ և յարուցեալ Յիսուս, իր փրկելու, սրբելու
և պահելու անսահման կարողութեամբ և յօժարու-
թեամբ, հաւատարմօրէն կը ներկայացուի իրեն և միակ

յոյսը հայ ժողովրդեան ինչպէս նաեւ իւրաքանչիւր անհատ մեղաւորին:

Ընկերութեան անդամներէն անոնք որ Սուրբ Գրական հմտութիւն և բեմի վրայ կենալու չնորհը ունին, առանց վճարումի և բոլորովին կամաւոր ըլլալով կ'առաջնորդեն ժողովներուն: Պարբերաբար շրջակայ հայաբնակ գիւղերուն, աւետարանչական ճամբորդութիւններ տեղի կ'ունենան: Տնական այցելութիւններով, բաղձաթիւ ընտանիքներուն, թէ՛ քաղաքի մէջ և թէ հայկական քէմբերու մէջ, Յիսուս Քրիստոսի անպատմելի խնդութեան, հարստութեան և փրկութեան պատգամը կը տրուի: Տէրը կ'օրհնէ անոնց աշխատանքը, հաստատելով իր հաւատացեալ զաւակները հաւատքի և սիրոյ մէջ և մեղքի գերութենէն ազատելով շատերը:

Անոնք կը խորհին, կ'աղօթեն և կը ծրագրեն նաև Սիւրբոյ ոչ-Քրիստոնեայ ժողովուրդներու մէջ Աւետարանի գործը յառաջ տանելու համար: Անոնց հանդէպ պարտականութեան զգացումը կը խորանայ ամէն օր: Խորապէս համոզուած են որ Քրիստոս Յիսուսով փոխուած և սրբացած կեանքերու անուշ հոտը, նաև իրենց շուրջը գտնուող ոչ-Քրիստոնեայ տարրերը Աւետարանի լոյսին և օրհնութիւններուն բաժնեկից ընելու համար արթնամտութիւնն ու կանոնաւոր ջանքը, անտարակոյս պիտի օրհնուի Տէրով կողմէն:

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԵԱՆ

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔԸ

Հայց. Եկեղեցւոյ մէջ բարեկարգութեան պահանջը նոր չէ, մանաւանդ վերջին 35 - 40 տարիներէ ի վեր բարեկարգութեան զաղափարը Հայ ժողովրդեան բոլոր խաւերուն մէջ տարածուեցաւ և եկեղեցական վերին իշխանութիւններու կողմէն իսկ ատոր պէտքն ու անհրաժեշտութիւնը ընդունուեցաւ:

Կարեւոր հարցը սակայն, սա է թէ՛ ունի՞նք արդեօք հիմնական սկզբունք մը որ ուղղութիւն տայ առաջադրուած բարեկարգութեան. եթէ այո, ո՞րն է այդ:

«Աստուած Հոգի է եւ իրեն երկրպագողներուն ալ պէտք է որ հոգիով եւ նւիրարութիւնով երկրպագանեն» (Յովհ. Գ. 24):

Ահաւասիկ հոս, աւերական այս խօսքերուն մէջ կը գտնուի ճշմարիտ բարեկարգութեան հիմնական սկզբունքը:

Հոգիով և ճշմարտութիւնով. — Քրիստոնէական կրօնքը հոգիի և նւիրարութեան կրօնքն է. ան՝ Յիսուս Քրիստոսով, հաւատացեալին Աստուծոյ հետ հոգեւոր հաղորդակցութիւնն է որպէս որդի և Հայր: Այս հոգեւոր հաղորդակցութիւնը հաւատացեալին ներքին կեանքն է, բայց միմիայն հոն չի սահմանափակուիր. այդ ներքին կեանքը իր անդրադարձումը կ'ունենայ հաւատացեալին արտաքին կեանքին վրայ եւս: Գործնական կեանքի մէջ, ան երեւան կուգայ, և կ'արտայայտուի իբրեւ սրբութիւն, աէր և խնդութիւն որով

հաւատացեալը երկրիս վրայ կ'ըլլայ իր երկնաւոր Հօր աստուածային բնութեան արտայայտիչը, և մարդոց մէջ իր Փրկչին Յիսուս Քրիստոսի անոյշ հօտը:

Աստուծոյ հետ այսպիսի մէկ անձնական միաւորութիւն և հոգեւոր հաղորդակցութիւն և ասոր այսպիսի լուսաւոր մէկ արտայայտութիւնը կեանքի մէջ, կը կազմէ հաւատացեալին «կենդանի զոհ», «աստուածահաճոյ հոգեւոր պատարագը», և «բանաւոր պաշտօնը»․ տէրունական խօսքերով, «հոգւով և ճշմարտութեամբ Աստուծոյ երկրպագութիւնը»:

Նախկին Եկեղեցւոյ մէջ երկու ուղղութեամբ, քրիստոնէութեան այս հոգեւոր նկարագիրը վտանգի տակ ինչպէս: Նախ՝ թրփատութեան և այլ օրէնքներու վէճը Եկեղեցւոյ մէջ սուր հանդամանք ստացաւ (Պործք. Ժե. 1, 5): Այն ատեն Պօղոս Առաքեալ, իբրեւ նախախնամութեան մարդը, գոռացող առիւծի մը պէս հըրապարակ իջնելով, իր հոգիին բոլոր ուժովն ու թախանձանքովը վտանգի փողը հնչեցուց ըսելով, «Ձգուշացէք չար մշակներէն, զգուշացէք կրճատութենէն, վասնդի թրփատութիւնը մենք ենք, որ հոգիով գնահատուած կը պաշտենք, ու կը պարծենանք Քրիստոս Յիսուսով եւ մեր վստահութիւնը մարմնի (*) վրայ չե (Փիլ. Գ. 2 - 3): «Այդչափ անմիտ էք, հոգիով սկսեցիք և հիմա մարմինով կը վերջանաք» (Պաղ. Գ. 3):

(*) «Ի՛նչ որ մարմնի վրայ կամ մարմնով կը կատարուի՝ էպէս գործ չունի բնաւ աստուածապաշտութեան խորհուրդին հետ: Ծէսը, աւանդութիւնները, օրէնքին նիւթան կան տրամադրութիւնները, թէ՛ իսկ երբեմն ցեղին զգացումովը խտրեն անոնք սիրտը, հաւատքի տեսակէտով կը մընան բացարձակապէս անարժէք ունակութիւններ, եթէ կը

եթէ Գաղատիոյ և Փիլիպէի եկեղեցիներուն մէջ օրինապաշտութեան հակում մը ծայր առած էր, Կորնթոսի եկեղեցւոյն մէջ ևս հին մարդու մեղսալից

նկատուին և կը գործադրուին իբրեւ պաշտամունքին հիմը նոյն իսկ և ոչ իբրեւ զարգը լոկ: Կրօնքի գաղափարին՝ աւելնէն յոռի ծառայութիւնը կը մատուցանեն անոնք որ կը պնդեն այդ մասին, ջատագովելով սոսկ ծիսական գործողութեանց բարոյացուցիչ գերը:

Ի ծնէ ընդունելութեամբ կամ հարկադրեալ վարժուածութեամբ կրօնքը այդ ոգւով ըմբռնած մարդիկ իրենց սխալին կը գիտակցին ա՛յն ատեն միայն, երբ, օր մը, հոգիին լոյսը յանկարծ կը փայլատակէ իրենց ներքին խաւարին մէջ, ցոյց տալով իրենց թէ իսկապէս ո՛ւր կը գտնուի մեղքը յաղթանաող զօրութիւնը:

Ա՛յդ վայրկեանէն սկսեալ անոնք այլեւս վերահաս կ'ըլլան թէ բարեպաշտութեան այն բարձրացեալ ձեւակաւ նութիւնները, որոնց երբեմն այնքան մեծ յարգ կ'ընծայէին իրենք, կրօնքի զգացումին համար ո՛չ միայն անօգուտ, այլ վնասակար և կորստաբեր են. վասնդի կը թմրեցնեն սիրտը սուտ երաշխիքներով և աղետաւոր տգիտութեամբ:

Հոգի է Աստուած, և անոր մատուցուած երկրպագութիւնը հոգւով պէտք է կատարուի: Անգամ մը որ մարդուն կրօնական կեանքին մէջ այս սկզբունքը կ'ըլլայ առաջնորդող լոյսը, ա՛լ ինքնին կը հասկցուի թէ փրկութիւնը կախում ունի Փրկչին հետ անձնական միաւորութենէն, այսինքն օրինաց և շնորհաց զուգընթաց արգիւնագործութեամբ գոյացած արդարութեան հաւատքէն, որ կենդանի և գործօն Հաւատքն է նոյն իսկ: Ա՛յն, այս հաւատքն է որ մեր հոգին հաղորդութեան մէջ կը զնէ Քրիստոսի մահուան և յարութեան խորհուրդին հետ, մէկ կողմէ մեղքէն աւերուած նախկին բնութեան ջնջումը պատրաստելով մեր մէջ, և միւս կողմէն վերկենցադամի՝ բարոյական վերածննդեան յոյսով խրախուսելով զմեզ»:

ԹՈՒԳՈՒՄ ԵՊԻՍԿ. ԳՈՒՇԱԿԵԱՆ, ՍՈՒՆ 1928, քիւ 6:

բնութեան կործանարար պատուհները կ'երենային. նոյն իսկ բարոյական անկում եւ եղբայրական կռիւներ սոսկալի համեմատութիւններ առած էին (Ա. Կորն. Ե. 1: 2. 6-8): Ուստի վտանգի առաքելական ահազանգը նոյնքան զօրաւոր էր երբ ան, Կորնթացի քրիստոնէաներուն գրեց, «Եւ ես եղբայրներ, չկրցայ խօսիլ ձեզի՝ որպէս քե հոգեւորներու, հապա մարմնաւորներու: Վասնզի դեռ մարմնաւոր եմ, որովհետեւ սակաւին ձեր մէջ նախանձ, ու հակառակութիւն եւ բաժանումներ կան. չե՞ որ մարմնաւոր եմ եւ մարդկօրէն կը փայլեմ (Ա. Կորն. Գ. 1-3): Զե՞ք գիտէր որ Աստուծոյ սանաւ եմ դուք, եւ Աստուծոյ Հոգին ձեր մէջ բնակած է. երբեք մեկը Աստուծոյ սանաւը կ'ապականէ, Աստուած զանիկա պիտի ապականէ, վասնզի Աստուծոյ սանաւը սուրբ է, որ դուք եմ (Ա. Կորն. Գ. 16-17): Զե՞ք գիտէր որ անիրաւութիւնը Աստուծոյ քաղաւորութիւնը պիտի չժառանգեն. մի՛ խափուիք, ոչ պոռնիկներ, ոչ կուսպաւոսներ, ոչ շնորհներ, ոչ իգացեալներ, ոչ արուագեսներ, ոչ զոյեր, ոչ ագահներ, ոչ գիւնովներ, ոչ նախասողներ ու ոչ յափշտակողներ Աստուծոյ քաղաւորութիւնը պիտի չժառանգեն (Ա. Կորն. Զ. 9-10):

Նախկին եկեղեցւոյ կեանքին մէջ նշմարուած այս կրկնակ վտանգը սակայն, իրականին մէջ մէկ էր: Երկու պարագային ալ — Յիսուս Քրիստոսի շնորհէն դէպի օրհնիւն գործերը ցոյց տուած միտումով եւ Եկեղեցւոյ անհասական եւ հաւատական կեանքին մէջ տեսնուած մարմնաւոր ընթացքով — Եկեղեցին գիտակցաբար կամ անգիտակցաբար, քրիստոնէութեան բուն ոգիէն կը հեռանար: Փոխանակ «Հոգիով զԱստուծոյ պաշտելու եւ Քրիստոս Յիսուսով պարծենալու», մարդիկ

իրենց փրկութեան վստահութիւնը եւ յաւիտեանական կեանքի յոյսը կը դնէին մարմնի — օրէնքի գործերուն — վրայ: Նաեւ՝ Հոգիով սկսեղէն ետքը, մարմնով կը վերջանային, մարմնաւոր կ'ըլլային եւ մարդկօրէն կը քայլէին:

Անուրանալի իրողութիւն մըն է թէ Եկեղեցին իր զարաւոր գոյութեան ճամբուն մէջ, այսօր եւս միեւնոյն կրկնակ վտանգին մէջ կը գտնուի եւ առաքելական վտանգի փողը կը հնչէ նոյնքան զօրաւոր նաեւ մեզի համար:

(ա) Աշխարհ իր ասելի եւ անասելի մեղքերով եկեղեցիէն ներս խուժեր է. — կեանքով ինկած են:

(բ) Մեր պաշտամունքներուն մէջ արտաքինը կը չեղաւ ի վնաս ներքինին. — աւելի ծիսապաշտ դարձած են:

(գ) Աւետարանի պարզ եւ մաքուր հաւատքին վրայ, քսան զարերու միջոցին յետսամուտ տարրեր աւելցած են. — մեր հաւատալիքներուն վերաբնութեան պէտք ունին:

Ի՞նչ է ուրեմն, այս պարագաներու տակ, բարեկարգութեան իմաստը:

Մէկ խօսքով՝ դարձ մը Աստուծոյ ծառայելու, «հոգիին նորոգութիւնովը եւ ոչ քեզի հնութիւնովը» (Հռոմ. Է. 6). դարձ մը Աստուծոյ երկրպագելու «հոգւով եւ նւիրտութիւնով» (Յովհ. Գ. 24):

Այսպէս էր եկեղեցական բարեկարգութեան ըմբռնումը Այնթապի Քրիստոսասէրներուն քով: Անոնք այդ հարցին մօտեցան Աւետարանով եւ քրիստոնէական փորձառութեան լոյսովը: Երբ կեանքի նորոգութիւն ունեցան եւ նոր կեանքին պահանջներուն հա-

մեմատ ապրեցան, գիտակցաբար կամ անգիտակցաբար, անոնք բարեփոխականներ եղան, թէ՛ ըմբռնումով և թէ՛ կենցաղով: Գործնական և անմիջական բարեկարգութիւն էր այս որ կը գործադրուէր և կը գործադրուի տակաւին, ամէն անգամ որ Աւետարանի լոյսը կը փայլատակէ անհատի մը ներքին խաւարին: մէջ, հոն բերելով կեանքի նորոգութիւն և քրիստոնէական ազատութիւն:

Որքան փափաքելի է, և որքան գեղեցիկ ու Աստուածահաճոյ գործ մը եղած պիտի ըլլար, եթէ պաշտօնական եկեղեցին, առանց տնտեսալու, խօսքէն գործի անցնելով, ընդառաջ երթար բարեկարգութեան այս ոգիին, քաջալերէ՛ր եկեղեցւոյ մէջ հոգեւոր շարժումը, իւրացնէ՛ր բարեկարգութեան աւետարանական մէթոտը, պնդօրէն փարելով «հոգիի նորոգութեամբ քալելու» և «հոգւով ու ճշմարտութեամբ Աստուծոյ երկրպագելու» սկզբունքին և պաշտօնապէս նուիրադործելով ատոր բոլոր բարի ու տրամաբանական հետեւանքները:

Վ Ե Ր Զ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Երկու Խօսք	5
Քրիստոսասիրացի Ծնունդը	7
Աւետարանչական Գործունէութիւններ	13
Կրթական Շարժում	28
Վարդապետական Տարբերութիւններ	35
Բաղխումներ Ազգ.- Եկեղեցական Իշխանութիւններու Հետ	48
Քրիստոսասիրաց Բնկերութիւնը Մեծ Պատերազմէն Ասդին	53
Եկեղեցական Բարեկարգութեան Հիմնական Սկզբունքը	57

<< Ազգային գրադարան

NL0163061

Հեղինակին Հասցեն

S. G. MATOSSIAN

с/o Mr. H. Tashdjian

Rue Tilel, N° 11

Alep, Syrie

ԳԻՆ 3 ՖԲՍՆԲ ԿՍՄ 20 ՍԷՆԹ